

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Narva kolledž
Õppekava „Koolieelse lasteasutuse õpetaja mitmekeelses õppekeskkonnas“

Kairi Leement

**ÕPETAJATE HINNANG OMA TEADMISTELE LEINA TEEMA
KÄSITLEMISEKS JA LEINAVA PERE NING LAPSE
TOETAMISEKS ÜHE LASTEAIJA NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja eelkoolipedagoogika nooremlektor Lehte Tuuling MA

Narva 2023

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikastest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

(allkirjastatud digitaalselt)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kairi Leement,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

“*Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel*”, mille juhendaja on Lehte Tuuling, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kairi Leement

13.05.2023

SUMMARY

The title of the current thesis is “Teacher’s assessment of their knowledge in dealing with the topic of grief and supporting a grieving family and a child based on the example of one kindergarten”.

Many parents and teachers do not know and cannot understand the difficulties that grieving children have to deal with, so they are unable to take care of meeting the needs of a grieving child and do not know how to help a child in a crisis and its various phases. (Dyregrov, 1996, p. 10)

In their daily work, a kindergarten teacher has to come into contact with more complex topics in addition to the daily teaching and educational work that introduces the environment around the child. One such topic is grief and how to deal with it, which has certainly become more relevant in connection with the war situation in Ukraine.

The aim of this thesis was to find out the necessity of dealing with the topic of death and grief in educational activities in kindergarten, to get an overview of the readiness of the kindergarten teachers to support a grieving child and family, the teachers’ experience and knowledge, and the training needs for dealing with this topic.

The quantitative research method was used in the research, and the author of the current thesis used a questionnaire consisting of closed, semi-open and open questions to obtain data. 30 kindergarten teachers from Türi Kindergarten participated in the study.

The research revealed that kindergarten teachers consider it necessary to discuss the topic of death and grief in teaching and educational activities, since the topic is only discussed when grief has reached the group with a child involved. It turned out that the kindergarten teachers who participated in the research were ready to support the grieving family and child, relying on their personal experiences and knowledge. Kindergarten teachers feel the need for training on grief, because the necessary skills and knowledge to deal with this topic are still not enough. Kindergarten teachers with a short working experience feel the need for training on these topics the most, because they lack experience. More than half of the kindergarten teachers who participated in the research have a higher education and they have not received the necessary knowledge to deal with the topic of grief and death in their teacher education.

SISUKORD

SUMMARY.....	4
SISSEJUHATUS.....	6
1. LEINA TEEMA KÄSITLEMINE KOOLIEELSES EAS.....	8
1.1. Lein ja selle olemus.....	8
1.2. Lapse lein.....	12
1.3. Leinava lapse toetusvõrgustik.....	18
1.4. Lasteaiaõpetajate arusaamad leinast ja selle käsitlemisest lasteaias.....	20
2. UURIMISTÖÖ METOODIKA.....	22
2.1. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused.....	22
2.2. Uurimiseesmärgi täitmiseks valitud metoodika kirjeldus.....	22
2.3. Uurimisprotseduuri kirjeldus.....	23
2.4. Valim ja selle kirjeldus.....	24
3. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS.....	26
3.1. Surma ja leina teema käsitlemine lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses.....	26
3.2. Õpetajate teadmised leinast s.h. lapse leinast.....	28
3.3. Valmisolek aidata leinavat last.....	31
3.4. Lapse ja pere toetamine leinas.....	33
3.5. Teadmiste täiendamine antud teemal.....	35
ARUTELU.....	38
KOKKUVÕTE.....	41
KASUTATUD KIRJANDUS.....	43
LISAD.....	46
Lisa 1. Valimi andmed.....	46
Lisa 2. Ankeet lasteaiaõpetajatele.....	49

SISSEJUHATUS

Oma igapäevatöös tuleb lasteaiaõpetajal kokku puutuda lisaks igapäevasele last ümbritsevat keskkonda tutvustavale õppe- ja kasvatustööle ka keerukamate teemadega. Üheks selliseks teemaks on lein ja sellega toimetulek, mis kindlasti on aktuaalsemaks muutunud ka seoses sõjaolukorraga Ukrainas. Sõjapõgenike sisserändega Eestisse ja nende laste traumaatiliste kogemustega, seisavad silmitsi lasteaiaõpetajad oma igapäeva töös üha enam. Õpetajal on küll kohustus last ja peret leinas toetada, kuid vajalikku kõike katvat ettevalmistust ülikoolis selleks ei pakuta.

Tartu Ülikooli Kliinikumi lastehaigla psühhoterapeudi Ruth Raielo artiklis “Lapse lein” on öeldud: “Lapsed on unustatud leinajad”, sest tihti on ka vanemad sügavas leinas, et unustavad selle, mis toimub nende lapsega, lapsed ei näita seda enda vanemate säästmiseks tihti välja ja hoiavad kogu leina endasse (Raielo, R. i.a.). Lapsed kelle perekonnast keegi sureb, või lapsed, kes satuvad suurde õnnetusse või katastroofi, reageerivad nendele sündmustele jõulisemalt ja kauem, kui lapsevanemad, õpetajad ja teised täiskasvanud teavad või arvata oskavad. Vanemad ja õpetajad ei mõista alati laste valu sügavust ja lapsed ei räägi sageli oma kogemustest täiskasvanutele.

Paljud vanemad ja õpetajad ei tea ega oska mõista, milliste raskustega leinavad lapsed peavad tegelema, nii ei suuda nad ka hoolitseda leinava lapse vajaduste rahuldamise eest ega oska aidata last kriisis ja selle erinevates faasides. (Dyregrov, 1996, lk 10)

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada kuidas õpetajad hindavad oma valmisolekut ja teadmisi surma ja leina teema käsitlemiseks ja leinava lapse toetamiseks koolieelses eas.

Eesmärgi saavutamiseks seati järgmised uurimisküsimused:

1. Kui vajalikuks peavad õpetajad surma ja leina teema käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses?
2. Kuidas õpetajad hindavad enda valmisolekut aidata leinavat last?
3. Kui pädevana õpetajad ennast tunnevad toetades last ja peret leinas?

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

4. Kas õpetajad hindavad oma teadmisi antud teemal piisavaks?
5. Kuidas õpetajad oma teadmisi leina olemusest ja sellega toimetulekust täiendavad?

Uurimistöö koosneb kolmest osast- esimeses osas on leina teema käsitlemiseks teoreetilised lähtekohad, teises osas kirjeldatakse uurimistöö metoodikat ja läbiviimise protsessi ning kolmandas osas võetakse kokku uurimistulemused. Teoreetilises osas antakse ülevaade üldisemalt leinast ja selle olemusest, täpsemalt lapse leinast ja selle vormidest, lasteaiaõpetajate arusaamadest leinast ja kuidas õpetaja aitab leinavat last rühmas.

1. LEINA TEEMA KÄSITLEMINE KOOLIEELSES EAS

1.1. Lein ja selle olemus

Selleks, et süüvida oma lõputöö teemasse pean alustama erinevate leinadefinitsioonide analüüsimisega ja teema mõtestamisega.

Eesti keele seletava sõnaraamatu (2009) kohaselt on lein kaotusvalu, millegi või kellegi kaotusest tingitud hingevalu. Kriis seevastu sõnaraamatu järgi on raske, terav, komplitseeritud olukord, ohtlik, vastuoludest lõhestatud seisund. Seega võime öelda, et lein ja kriis on omavahel väga seotud terminid oma iseloomu poolest ja võime väita, et lein on emotsionaalne kriis ja iga kriis sisaldab endas leina.

Lein on saatnud inimest aegade algusest alates. Lähedase kaotusega inimese emotsioonides vallanduvad erinevad vajadused ja ka igatsus. Teaduslikust vaatenurgast leina kogetakse erineval viisil ja erinevalt reageerides. Leina kogetakse läbi erinevate sotsiaalsete, füüsiliste ja vaimsete ning kultuuriliste aspektide. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 11- 12)

Kriis ja lein on oma olemuselt kattuvad mõisted, kuna nende kirjeldus inimeste olukordades millesse nad sattunud on sarnased. Kriis vallandub tavaliselt mingi sündmuse järgselt ja mille tagajärjel inimene kogeb kaotusvalu ja millest üle saamiseks on vaja taastumisprotsessi. See on protsess kus inimene peab oma elu tervikuna ümber mõtestama ja nagu pusle taas tükk tüki haaval kokku koguma tervikuks. Nii kriisi kui leina teooriates on paljus kattuvusi kuid erinevused on samuti olemas. Kriisiteooriad räägivad meile enamasti inimese psühholoogilistest reaktsioonidest ja aitavad aru saada kuidas nendega toime tulla, leinateooriad on seevastu palju filosoofilisema sisuga ja uurivad sügavuti inimloomust. Võime lihtsustatult öelda, et lein algab sealt kus kriisi šokkifaas lõpeb. (Haamer, 2021, lk 9-26)

Elu eelduseks on kasvamine, arenemine ja muutumine. Muutused toovad endaga alati kaasa ka kaotusi. Lein on normaalne kaotusele ja kriisile järgnev reaktsioon ning osa elust. Leina on raske kanda, sest seda tuleb teha üksinda õppides tundma iseennast. Leinaprotsessis olevale inimesele on väga olulisel kohal tema lähedaste ja sõprade toetus aga mõnikord on vajalik ka professionaalide abi.

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Kaotust ja selle mõju inimese elus on palju uuritud ja seda näeme ka uurimuste ning ka leinateooriate rohkearvulisuses. Alates Freudi psühhoanalüütilisest "leinamine on raske ja kurnav töö" teooriast kuni viimastel aastakümnetel alguse saanud teooriale, et "parem on kaotatule üldse mitte mõelda" leina teooriani. See, aga mis ei ole aastate jooksul muutunud on arusaam, et lein on samal ajal nii universaalne kui ka unikaalne ja sügavalt individuaalne protsess, mida ei ole võimalik selgitada ühe kõikehõlmava teooria või mudeliga, kuna inimene ei ole alati samasugune ja tema emotsioonide mitmekesisus ei ole kunagi mustvalge. (Tall, 2016)

Leina kui emotsiooni ja protsessi uurimisel on rohkem kui saja-aastane ajalugu. Võime öelda, et leina uurimuse algatas Sigmund Freud üks mõjukamaid teadlasi psühholoogia ja psühhiaatria valdkondades, kui ta avaldas 1917 aastal oma mõtted leinast ja melanhooliast. Eric Lindemann koostas aastal 1944 akuutse leina reaktsioonide kirjelduse. Aastal 1969 avaldas Elisabeth, Kübler-Ross kriisi-ja leina reaktsioonide faase-faaside teooria. John Bowlby aastal 1980 toob esile kiindumussuhte ja kaotuse teooria ja aastal 1987 Wortman ja Silver esitasid kahtlused üldtunnustatud leina tõdedele. George Bonanno, kliiniline psühholoog toob, aga esile, et lein kulgeb erinevalt ja on olemas neli põhitüüpi leinajaid. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 27-29)

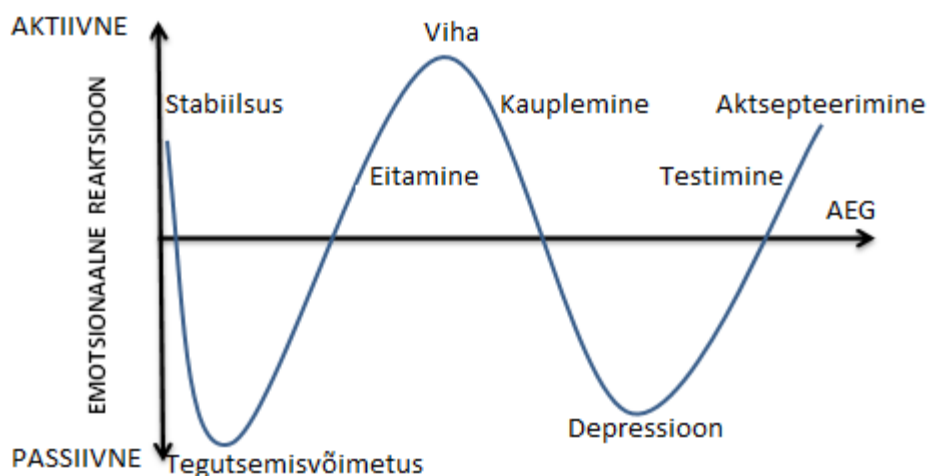
Inimesed leinavad kõik erinevalt sõltuvalt kaotuse iseloomust ning suhetest lahkunuga, kaotuse ajalistest kriteeriumitest ja põhjustest, varasematest sarnastest kogemustest ning oskusest olukorraga leppida, samuti sõltub lein toetusvõrgustikust ja spetsiifilise toekättesaadavast toetussüsteemist.

Kriisi ja leinaprotsessi üks väga oluline osa on ärevus ja just ärevus on laste leina puhul oluline tegur kuna seda ei osata seostada leinaga. Ärevust võime nimetada ka emotsionaalseks stressiks. Ärevus on inimese elus oluline ja ka loomulik reaktsioon, seda nii ohule kui ka murele viidates. Ärevusega kaasnevad füüsilised kui ka emotsionaalsed sümptomid. (Haamer, 2021, lk 40-44)

Leinaprotsessi kirjeldamisel kasutatakse selle kujutamiseks lineaari läbi erinevate leinastaadiumite (joonis 1). Üheks tuntuimaks ja enim kasutuses olevaks on psühhiaater Elisabeth Kübler-Rossi leinafaase käsitlev teooria. Oma raamatus „On Death and Dying“ (Surmast ja suremisest, 1969) kirjeldab ta leinaprotsessi, mille läbivad parandamatu haigusega patsiendid. Tema uurimistöö päädis järeldusega, et leinal on viis erinevat

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaias
näitel

staadiumit ehk reaktsioonifaasi (šokk ja eitamine, viha, kauplemine, depressioon, leppimine). Tänauses leinakäsitluses ja leinanõustamises ning kriisiteraapias kasutatakse neid viite reaktsioonifaasi või leina staadiumit üldtunnustatult. (Tall, 2016)

Joonis 1. Leinafaasid Kübler-Rossi käsitluses. (Tall, 2016)

Leinaga silmitsi seistes tuleb elu mõttekuse (taas)leidmiseks ja muutuse aktsepteerimiseks läbida protsess, mis on ajas ja oma intensiivsuses muutuv. Sellele protsessile võib anda nimetuseks leinaprotsess. Leinaprotsess ehk leinatöö tähendab erinevate leina staadiumite läbimist selleks, et tavapärane elurütm saaks stabiliseeruda ja leinaja saaks tagasi võime eluga edasi minna. Leinaprotsessiga kaasnevad muutused inimese emotsionaalses seisundis ning sisaldab paljude erinevate tunnetega tegelemist. Lein on oma olemuselt dünaamiline ja ajas muutuv ja seega leinaprotsess on muutuv ja individuaalne. (Tall, 2016)

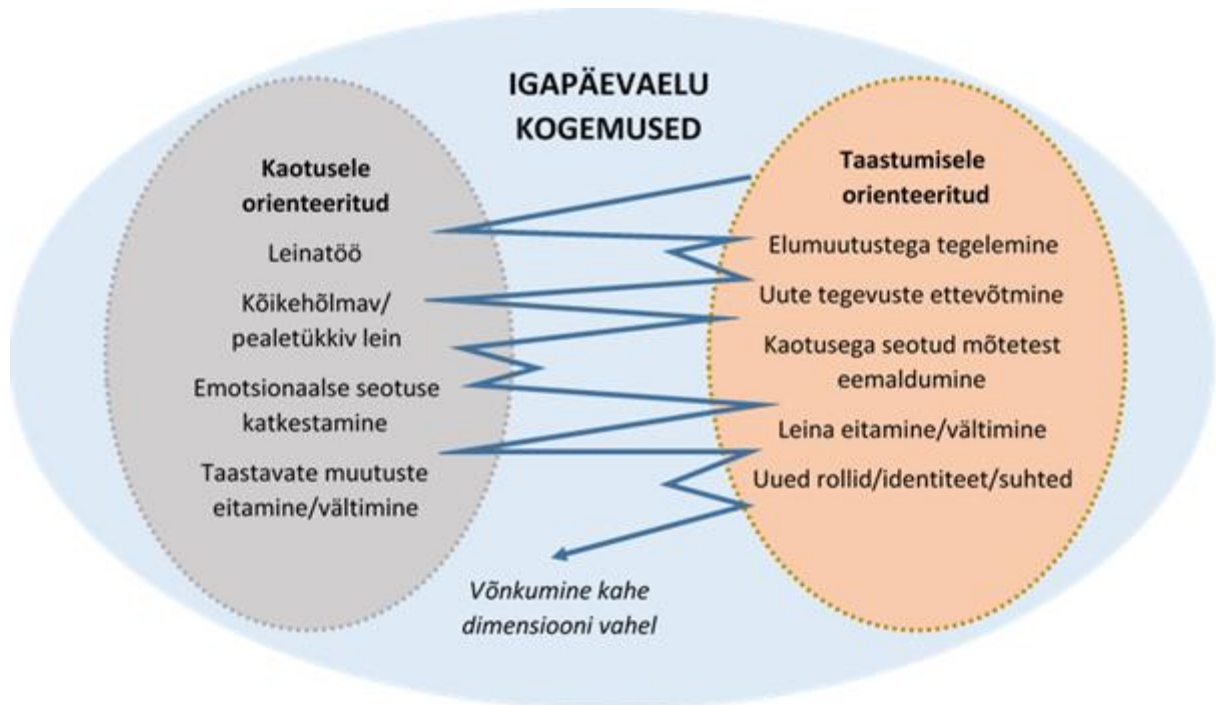
Eitamise ja aktsepteerimise staadiumi vahel võib olla erinevatel juhtudel erinevaid liikumisi ja intervalle. Siiski on enamasti eitamise staadium omane leinaprotsessi varasemale perioodile ning aktsepteerimine rohkem omane hilisemale perioodile. Joonisel 1 on märgitud lisatud staadium "Testimine", mida Kübler-Rossi esmasest teoorias toodud ei ole. See on lisatud hiljem täpsustamaks protsessi lõpufaasi enne aktsepteerimist.

Erinevate uurimuste kohaselt läbivad enamalt jaolt leinajaid järgmised staadiumid millest on kirjutanud C.N Fasey oma uurimuses. (Fasey, 1990, lk 67-75)

- 1. Tuimus.** Esimest faasi vahetult peale lähedase kaotust iseloomustab tuimuse tunne ning tugev vastupanu aktsepteerida kaotuse reaalsust. Selles faasis vaheldub emotsionaalne tuimus intensiivse stressi ja ärevushoogudega.
- 2. Viha ja kauplemise faasis on domineerivaks vihatunne.** Vihatunne leinaprotsessis on loomulik ja tuleneb tavaliselt kahest põhjusest: pettumusest ja abitustundest. Paljud inimesed tunnevad viha, kuid nad ei teadvusta endale, et viha on suunatud lahkunule. On ka olukordi kus viha ei olegi suunatud millelegi konkreetsele, on vaid viha tunne, ängistus. Kui, aga viha ei ole suunatud lahkunule või on ümbersuunatud kellelegi teisele, võib olla tegemist olukorraga, kus viha on retroflekteeritud ehk pööratud inimese enda vastu – suunatud sissepoole ja väljendub depressioonis, süü- ja häbitundes ning langenud enesehinnangus. On ka olukordi kus selline viha võib viia suitsidaalse käitumiseni. Siit aga ei tohiks järeldada, et suitsiidimõtte taga on alati retroflekteeritud viha. Suitsiidimõtted võivad tuleneda ka lahkunuga taasühinemise soovist. Kauplemise faasi iseloomustab püüe läbi rääkida või kaubelda kõrgemate jõudude või kellegi/millegagi, kellele omistatakse kontrolli võim tekkinud olukorra üle. Inimene võib anda lubadusi Jumalale läbi palvete või püüda kellegi teisega kokkuleppeid saavutada, et tekkinud olukord kaoks.
- 3. Depressiooni faasis** väljenduvad kaotusega seotud tunded. Tavapärased on nutmine, sügav kurvameelsus, une- ja söömishäired. Sügavuti tunnetatud soov taas kohtuda kaotatud lähedasega ja igatsus võivad leinajas tekitada tunde justkui oleks surnud lähedane tema kõrval. See võib väljenduda kaotatud lähedasega vestlemises, temaga teadlikult arvestamises ja teda kaitstes, kui keegi ütleb, et teda ei ole enam.
- 4. Kõige viimane on leina lahenemise ja kaotusega kohanemise faas.** Enne kaotusega kohanemist võib esineda nõ testimise periood, kus leinav inimene hakkab tasapisi uuesti osalema ühiskonnaelus ja sotsiaalsetes tegevustes. Testimise ajal otsib inimene endale sobivaid tegevusi ja see on juhtunu aktsepteerimise alguseks. Alustatakse elu ümberkorraldamist lähtuvalt toimunud muutusest ja hakatakse otsima uut tasakaalu ning stabiilsust. (Fasey, 1990, lk 67-75).

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Tänapäevasem lähenemine leinaprotsessile rõhutab kaotusele järgneva kohanemise ja taastumise protsessi unikaalsust ja individuaalsust. Stroebe ja Schut (1999) poolt loodud leina duaalprotsessi mudeli (joonis 2.) kohaselt mõjutab leinaprotsess inimese igapäevaelu perioodiliselt hõlmates aktiivseid ja ka niinimetatud puhkeperioode. Aja möödudes muutuvad need nii öelda leina vabad puhkeperioodid pikemaks ja elu muutub stabiilsemaks.

Joonis 2. Leina duaalprotsessi mudel. (Tall, 2016)

1.2. Lapse lein

Surma mõistega ja selle mõtestamisega puutuvad lapsed kokku juba väga varajases eas. Surm ja kaotus esinevad juba lastele loetavates muinasjuttudes ja animatsioonides, kus siiski halva ja hea võitluse tavaliselt võidab hea. Surm ise ei ole lapsele võõras, De Spelder & Strickland (2001, lk 348) väidavad, et laps saab surmast teadlikuks niipea, kui ta õpib mõistma elusa ja elutu erinevust. Kui laps suudab eristada und ärkvelolekust, võib see olla esimeseks märgiks olemise ja mitteolemise mõistmisest.

Laste kokkupuuted surmaga võivad olla erinevad. Enamalt jaolt lapseas kogetud kokkupuude surmaga on seotud vanavanemate ja kaugemate sugulaste surmaga, samuti ka lemmiklooma kaotus või mõne teise lapse surm (perekonnaliige, sõber, koolikaaslane. (Ivanova, 2006, lk 16)

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Lapsed reageerivad erinevalt oma kaotusele, ja see kuidas, sõltub paljuski lapse sotsiaalkultuurilisest kontekstist ja individuaalsest arengust. Lapse kogemus on keeruline kuna nad ei oska seletada oma emotsioone ja kogetut ning see võib väljenduda kurbusena, ärevusena või isegi stressi avaldumisega ning füüsiliste sümptomitena (Wiseman, 2013). Laste jaoks on lähedase inimese surm abstraktne ja arusaamatu, lapsed tunnevad ennast abitutena ja neil on juhtunust piiratud arusaam ja ettekujutus. Ängistust lisab asjaolu, et lapsed ei suuda juhtunut oma meeltes ümberkujuendada ja endale arusaadavaks muuta. (Dyregrov, 1996, lk 46)

Lastel ei ole ka väljakujunenud oskust oma tundeid reguleerida ja see väljendub ignoreerivas käitumises, ollakse nagu midagi ei oleks juhtunud. Kui aga laps hakkab tegelikkust rohkem tajuma tekivad emotsioonide puhangud, naer-nutt, viha-igatsus, lähedusevajaduspõgenemine. (Dyregrov, A.& K., 2018, lk 21-22)

Lapsed taluvad lähedastest lahusolekut raskelt ja seepärast lähedase surma järgselt võivad lapsed olla hirmul ja tunda ennast tõrjutult, lapsed võivad vältida võõraid inimesi ja pügeda peitu. Surma temaatika siirdub laste mängudesse ja ängistust mängitakse läbi üha uuesti ja uuesti. Samuti emotsioonipuhangud on tavapärased, kui keegi hakkab kodust lahkuma näiteks tööle, hoitakse vanematest kramplik kinni ja hakatakse nutma on märk taas tõrjutuks tulemise hirmu ees. (Dyregrov, 1996, lk 46-47)

Tavapärased leina sümptomiteks on suhtlemissoovi vähenemine ja vaikimine ning silmatorkav nukrameelsus. Kui laps muutub erakordselt agressiivseks oma käitumises leinaprotsessi ajal on selle taustal lapse suur emotsionaalne segadus ja vastuolud tema tundemaailmas mida ta teisiti kui vaid agressiivse käitumisega ei oska käsitleda ja sõnadesse panna. Ka ennasthävitav käitumine on märk lapse segadusest ja soovist enda sees olev valu vaigistada füüsilise valuga. (Herkkilä et al., 2008, lk 23-24)

Lapse arusaam surmast erineb Sigmund Freudi (1856-1939) leinast ja melanhooliast teooria kohaselt täiskasvanu omast. Täiskasvanud seostavad surmaga enamasti hirmu ja hüljatuks tulemist, laste jaoks aga on need võõrad ja arusaamatud mõisted. Lastele seostub surm eelkõige eraldatusega. Jean William Fritz Piaget (1896- 1980) kes lõi kognitiivse arenguteooria, väidab, et laps mõistab surma vastavalt arenguetapile ja on sõltumatu kultuurikontekstist. Paljud uuringud on tõestanud, et surma mõistmine käib koos teatud vaimsete arenguetappidega. (Tamminen, 1991, lk 248)

Lapse leinast on täiskasvanutel enamjaolt puudulikud teadmised ja pahatihti ei saada aru lapse leina keerukast protsessist, sest see erineb sageli täiskasvanute olukorrast täielikult. Lapsed, kelle perekonnas keegi sureb või lapsed, kes satuvad suurde õnnetusse või katastroofi, reageerivad nendele sündmustele jõulisemalt ja kauem, kui lapsevanemad, õpetajad ja teised täiskasvanud teavad. Tihti ei mõisteta laste valu sügavust ja kuna lapsed ei oska oma valu sõnadesse panna siis pigem nende valust saab koorem nende sees. Laps võib kogeda, et täiskasvanud pereliikmed on ise nii suures leinas ja neil puudub energia lapsega rääkimiseks ja teda toetamiseks. Sellises olukorras laps ei taha oma murega olla suuremaks koormaks oma vanematele ja sageli ei osata ka lapse käitumisest välja lugeda, millises ja kui sügavalt kaotus on tabanud last. Lapsed soovivad täiskasvanuid säästa ja ka tihti tunnevad ennast süüdi, arvates, et nemad on midagi paha teinud ja ka seetõttu ei räägi lapsed ja püüavad üksi endalegi tundmatute emotsioonidega toime tulla. Lapsed õpivad kiiresti hoolitsema inimeste eest ja käituma vastavalt olukorrale ning olema ise toeks neile, kes peaks tagama lapsele põhilise turvatunde. (Raielo, i.a.)

Teisalt, aga on oluline teada, et laste leina reaktsioonid ja faasid ei erine oluliselt täiskasvanute leina reaktsioonifaasidest. Lapsed võivad tunda suurt igatsust ja väga tihti lapsed tunnevad hirmu, et ka teiste talle lähedal seisvate ja kallite inimestega võib juhtuda midagi. Laps võib tunda ka süüdi, kogeda viha, kaotada une ja väsimusest tingitult ja keskendumisvõime. On võimalik, et lapse mälus tekivad lüngad ja selle tulemusena kannatab laste õppeedukus mis toob kaasa veel suurema stressi ja süütunde. Väiksemate laste puhul aga lähedase kaotamine toob kaasa segaduse ja asjade mitte mõistmise. Juba ainuüksi arusaamine surmast kui mõistest on lastele keeruline ja segadust tekitav. Selle taustal on lapse arengu etapid, lastel ei ole väljakujunenud oskust reguleerida oma emotsioone ja see toob kaasa selle, et lapsed ignoreerivad tundeid mida nad ei oska käsitleda. Laste puhul võib isegi täheldada, et nad käituvad nii nagu midagi ei oleks juhtunud. Alles siis kui nende tegelikkusetaju areneb hakkavad nad aru saama ja mõtestama oma kaotusvalu ning algab emotsionaalne üla- ja alamägi. Siinkohal, aga vanemad ei oska seda seostada enam lapse leinaga, sest aega on mööda läinud ja vanemad arvavad, et laps peaks olema juba oma leinast üle saanud kuid nii see lapse puhul tegelikult ei ole. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 20- 22)

Lapsed sõltuvad nii oma füüsilisel kui vaimsel tasandil oma vanematest ja vanemad on need keda laps usaldab ja kellele laps toetub. Laps vajab asjadest arusaamiseks informatsiooni ja vanemate kohustus on lapsele ka seda anda. Kiindumussuhe kui lapsele kaasasündinud

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

mehhanism on see mis reguleerib ja kindlustab lapse turvatunde ja seda saab anda lapsele vaid stabiilne täiskasvanu. On selge, et lapse eest ei tohi varjata või ilustada tõde, täiskasvanud peavad olema avatud ja ausad. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 22-24)

See, mida lastele räägitakse, peab vastama tõele. See on eriti oluline sellepärast, et lapsed ei peaks kogema seda, et faktid aja jooksul vaid hullemaks muutuvad ning pilt juhtunud üha laieneb. Kui õpetaja märkab, et lapsevanem üritab käituda nii, nagu poleks midagi juhtunud või palub sul suisa lapsega neil teemadel mitte rääkida, siis võiks lapsevanemale selgitada, kuidas teema maha vaikimine või tõe mitterääkimine lapsele mõjub. (Riis, 2014)

Van Eederwegh, Parrilla ja Clayton (1982) on uurinud lapsi kes on kaotanud vanemad. Uurimustulemused näitavad, et võrreldes lastega, kel puudusid kokkupuuted traagiliste sündmustega, esines leinavatel lastel enam kurbust, kerget depressiooni ning täheldati ka õppeedukuse langust. Teiste lastega võrreldes ei täheldatud leinavatel lastel eriti silmatorkavaid käitumisraskusi ega raskekujulist depressiooni. Samade lastega korraldati uurimust kolm aastat hiljem (1985) ning leiti, et alla 12- aastastel lastel esines voodi märgamist, huvipuudust tegevuse vastu ja meeleolu muutusi ja ilmnes unehäireid. (Ivanova, 2006, lk 21-24)

Elizur ja Kaffman (1982) on uurinud leinavate laste käitumismuutusi ja kõige märkimisväärsemad käitumisprobleemid mida täheldati olid, ülemäärane sõltuvus allesjäänud vanemast, raskused seoses kellestki lahus olemisega, negatiivne ja trotsiv käitumine ja rahutus. (Ivanova, 2006, lk 21-24)

1992. aastal uurisid Silverman ja Worden paljusid lapsi olukorras kus nad olid kaotanud lähedase. Kasutati depressiooniskaalat, mille abil pidid lapsed end kirjeldama, ning nimekirja käitumisviisidest, mille täitsid ära lapsevanemad. Antud juhul, kus vaadeldavate laste vanus jäi vahemikku 6 kuni 17, leiti, et osad lapsed nutsid sagedasti, paljudel oli raskusi unega, ja keskendumine koolis oli raskendatud. Tavalised olid lastel ka psühhosomaatilised nähtused: suuremal osal lastel olid kaotusest alates sagedased peavalud. Samuti täheldati laste soovi säilitada mingit sorti emotsionaalne kontakt kaotatud vanemaga. Pooled uuringus osalenud lapsed vestlesid oma kaotatud lähedasega ja nägid lahkunut unes ja peaaegu kõigil oli tunne, et kaotatud vanem jälgib neid. Ehkki paljud lapsed mõtlesid oma kaotatud vanemale ilmnes siiski, et vaid pooled räägivad oma kaotusest sõpradega. (Baker & Sedney, 1996, lk 115)

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Laste kogemused leinas on ka kaotusvalu ja hirm ning ebakindlus tuleviku suhtes. Lapsed otsivad erinevaid endale sobivaid toimetulekustrateegiaid, mis hõlmavad usku, muusikat ja aega. Laste kogemused erinevad sõltuvalt nende arenguetappidest ja sellest kui palju neid kaasati enne lähedase surma temaatikasse ja kuidas lapsel on aidatud mõista kaotust ja leina. (Russell et al., 2013)

Võrreldes poiste ja tüdrukute surma käsitlemist verbaalses võtmes, siis 6-8-aastaste poiste jaoks seostub surm sõnadega „veri”, „*action*” ja „välk” seejärel tapmise ja püstoliga. Veidi vähem kasutavad poisid surma kohta sõnu „surnuaed”, „vikatimees”, „luukere” ja „kurat”. Sama vanusegrupi tüdrukutel seevastu on surmaga seonduv pilt mis silme ette kangastub ja see on – kirst. Järgnevad luukere, vikatimees, pisarad, rist, loomad. (Pappel, 2001, lk. 44, 46)

Lisaks üldisele jaotusele, on selge, et olulist rolli surma käsitlemises mängib ka lapse individuaalne kognitiivne areng. Samuti mõjutab lapse arusaamist ka see kui hästi on lapsel välja kujunenud tema iseseisev minapilt. Nooremad lapsed, kes on emotsionaalselt tugevasti seotud oma vanematega, on rohkem mõjutatavad välismuutuste kaudu kui vanemad lapsed, kes küll pöörduvad toe saamiseks oma vanemate poole, ent suudavad ka üksi iseendaga toime tulla. (Baker & Sedney, 1996, lk 116)

On täheldatud, et poisid väldivad tüdrukutest rohkem surmast ja leinast rääkimist ja poistel on emotsionaalsel tasandil raskem näidata oma tundeid. Tüdrukud suudavad kirjeldada oma tundmusi ja leina reageeringuid. Tüdrukud näitavad oma tundeid ja nutavad, samuti on palju keskendumisraskusi ja emotsioonide puhanguid. Tüdrukud on rohkem hirmul ja tunnevad ängistust. Poisid seevastu aga tõrjuvad kaotusega seotud tundeid ja mõtteid, samuti poisid ei oska oma tundeid eristada ja kirjeldada. (Dyregrov, 1996, lk 52-53)

Samuti on tüdrukutel palju laiem sotsiaalne võrgustik kellega oma tundeid jagada ja rääkida, mõni sõbranna, tädi jne. Poistel aga pahatihti selline võrgustik või südamesõber puudub. On selge, et poisid räägivad oma tunnetest ka vanematega palju vähem kui tüdrukud. Siinkohal on selge, et kumbki sugupool saab arengu käigus erinevad võimed surma käsitlemiseks ja leinamiseks. Poiste ja tüdrukute sotsiaalne õppimine ja ka kasvatus erinevad sel määral, et poisid kujunevad oma tunnete väljendamisel teistmoodi sest poiste arenemisel mängib suurt rolli grupiga kohanemine, reeglite järgimine ja tunnete varjamine. Poistel on lihtsam asju

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

eemale tõrjuda, vaadata tulevikku ja eirata oma tundeid, samas kui tüdrukud elavad suuremal määral oma elu tunnete kaudu. (Dyregrov, 1996, lk 52-53)

Laste leinaprotsessi reaktsioonifaasid on mitmekesised. Lapse leina väljendamine ei piirdu üksnes nutmisega ja kurbusega või igatsusega vaid lapse oskus leina kogeda ja väljendada on mitmetahuline. Lapse leina reaktsioonid on oma olemuselt ligilähedased täiskasvanute omadele kuid siiski on ka erinevusi.

1. Eitamine - leinasõnum võetakse vastu, ent kuuldu on liiga raske koorem, et seda kanda ning seetõttu tõrjutakse see teadmine tahaplaanile ega osata sellele reageerida. Minnakse edasi nagu midagi ei oleks juhtunud.
2. Füüsilised ilmingud - keskendumishäired, söögiisu puudumine, unetus, ängistus, psühhosomaatiline valu, näiteks kõhuvalu, peavalu, jne.
3. Regressiivne käitumine – pöördumine väikelapsele omase käitumise juurde.
4. Apaatia - ükskõiksus ümbritseva suhtes.
5. Viha – Esmalt viha kaotatud isiku suhtes – miks ta mu maha jättis. Teiseks viha kaasinimeste suhtes – miks nad ei teinud midagi aitamiseks. Kolmandaks viha iseenda vastu – miks ma ei olnud kohal, see on minu süü, et nii juhtus.
6. Asendamine - kaotatud inimese asendamiseks ja oma kaotusvalu vähendamiseks hakatakse otsima kiiresti isikut kelle külge klammerduda.
7. Kaotatud inimese matkimine ja temaga samastumine- nii iseloomujoonte järeltegemine kui funktsioonide ülevõtmine.
8. Igatsus ja kaotatud inimese otsimine – fantaasias või realselt, temaga vestlemine, ettekujutamine, et ta on olemas siin ja praegu.
9. Idealiseerimine - kaotatud inimesed nähakse üksnes positiivseid jooni.
10. Ängistus - kujutletakse, mida kaotatud inimene võis enne surma tunda. See võib areneda nii kaugele, et leinaja tunneb ise nt füüsilist valu.
11. Paanika - küsimuseks on, kuidas eluga nüüd toime tulla ja mis saab edasi.
12. Süü - pärast lähedase inimese kaotust võib lapsel tekkida hirm, et tema ei hoolinud piisavalt, ei olnud korralik või konfliktsituatsioonis lausa soovis teise inimese surma.
13. Valetamine ja fantaseerimine - informatsiooni puudumisel või teadmatuses hakkab laps ise konstrueerima fantaasiapilti toimunust, samuti võib kujutleda lahkunut realselt kohal viibimas.
14. Kooliprobleemid, mis tulenevad keskendumisraskustest või käitumishäiretest.

15. Isiksuse muutused – muutused iseloomus, mis ei pruugi olla dramaatilised, kiire täiskasvanuks saamine.
16. Teistest inimestest kõrvalehoidmine – võib olla tingitud kaaslaste mittemõistvast suhtumisest või tundeist, et keegi ei mõista.
17. Tulevikupessimism – pigem esineb seda pingelises keskkonnas elavate laste juures - sõjalukorras nt, aga ka rahuajal sotsiaalselt rasketes oludes elavate laste juures. (Ivanova, 2006, lk 27-29)

1.3. Leinava lapse toetusvõrgustik

Laste toimetulek leinaga on keeruline protsess kus abiks on erinevad väljatöötatud meetodid ja erinevad nõustamisvõrgustikud.

Esmatähtis lapsele on loomulikult nende pere toetus ja see kuidas leina käsitletakse pereringis, sealhulgas ka vanavanemad, tädid, onud ja inimesed kes kuuluvad selle konkreetse pere igapäevaellu. Sotsiaalvõrgustik on olulisel kohal igas vanuses inimestele kes kogevad leina ja kaotusvalu. Kui jäädakse oma leinas täiesti ükski siis leinast ülesaamine on väga keeruline ja võib kaasa tuua endaga palju kaasnevaid raskusi või siis ei suudetagi leinast üle saada ja oma normaalse eluga edasi minna. Leinajad kellel on hea sotsiaalne võrgustik ja inimesed enda ümber kellele toetuda tunnevad vähem, ärevust, lootusetust, üksindust, depressiooni. (Dyregrov, A. & K., 2018. lk 130)

Väga olulisel kohal on lapse jaoks tema sotsiaalne võrgustik mis koosneb lapse sõpradest, samuti lasteaiast, koolist ja huvitegevusega seotud inimestest. Selline sotsiaalne võrgustik koosneb tavaliselt väga paljudest inimestest. Loomulikult oleneb kõik sellest kui sotsiaalne on inimene aga laste puhul on selge, et see ring on lai kui lapsel on harrastused ja huvialad millega laps tegeleb. Tänapäevases maailmas kus on palju lapsi kellel ei olegi sotsiaalset võrgustikku kuna nende reaalmaailm on arvutis, siis on juba keerulisem selle lapse sotsiaalvõrgustiku kaasamisega lapse leinaprotsessi. Samuti tuleb arvestada kas laps on valmis ja suudab sotsiaalse võrgustiku antavat abi vastu võtta või loob see olukorra, kus laps sulgub endasse ja hakkab vältima suhtlusvõrgustikke.

Toetuse ja abi juures on väga olulisel kohal võrdsus aidatava ja aitaja vahel, omavaheline lojaalsus, üksmeel, empaatia. Samuti see kas aitaja on abivajaja jaoks olemas ja samas ka tundlik selles olukorras, et mida leinaja tunneb, kogeb ja käituma vastavalt sellele ega mitte oma abi peale suruma. Kõige olulisem on rahustav kohalolek, võib juhtuda, et isegi toetust

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

on vaja toiduvalmistamisel ja koduse igapäevarütmi tagamisel kuna tavapärane rutiin on perekonnal kokku varisenud ja leina keskel ei tajuta kui oluline on söömine magamine jne (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 132-134). Samas on täiesti tavapärane, et suhtlusvõrgustik tunneb ennast abitult ega oska aidata kuna olukord on kõike muud kui tavapärane ja on palju olukordi kus osa suhtlusvõrgustikust tõmbub eemale kuna ei osata olukorraga toime tulla. , See toob kaasa aga leinaja küsimused miks mind maha jäeti ja hüljati, mida olen mina valesti teinud, et minuga ei suhelda. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 137-144)

Üheks leinast üle saamise meetodiks ja abivahendiks on ka erinevad leinagrupid, lastele leinalaagrid ja erinevad lastele suunatud tugigrupid. S. Kirkegaard on öelnud: “Kui sa tahad inimesi aidata, siis pead ennekõike aru saama sellest, millest need inimesed aru saavad”. Sellistes gruppides toetusmehhanism rajatakse ühisele kogemusele, nii saadakse aru enda tunnetest ja mõtetest ja ei tunta et mina olen selles olukorras üksinda ja ma saan jagada oma olukorda, sest minust saadakse aru ja mõistetakse. Selline grupis jagamine võimaldab leinajal ennast tunda normaalsena ja süütunne teiste koormamisest leevendub. Lein on ka protsess kus õpitakse palju ja kogetakse läbi kogemise. Sellistes tugigruppides paljud leinajad leiavad uusi võimalusi ja motivatsiooni kuidas oma igapäeaeluga hakkama saada ning leiavad uue suuna tulevikuga toimetulekuks. Paljud leiavad taas arusaama kuidas kogeda mõtet mõttetuse. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 157-173)

Kui me, aga räägime juba leinast millest ei saada tavapäraste vahenditega üle on tegu komplitseeritud leinaga ja siis vajatakse juba professionaalset toetusvõrgustiku, kelleks võivad olla arst või psühholoog, kirikuõpetaja või ka õpetaja või pedagoog. Tavaliselt ei saa leinaja ise aru millal on leinast saanud komplitseeritud lein ja ei oska otsida seepärast ka abi. Tavapäraselt hakkavad lähedased seda märkama ja vihjama ka professionaalse abi vajadusele. Esimesed märgid sellest on pikale veninud leinaprotsess kus oma elu ja igapäevatoimetustega hakkama saamine on raskendatud, isikuomadused muutuvad, tekib taandarenguid käitumises ja leinajal on kinnisideed millest lahti laskmine ei õnnestu ja ajapikku ei tahetagi seda enam, või leinaja eraldab ennast sotsiaalsusest ja tekib eraklikkus, laste puhul kaotatud inimene on tema fantaasiasõber. Laps ei soovi olla sõpradega, õpitulemused muutuvad aina kehvemaks, laps magab halvasti, laps on kogu aeg pahur ja vihane. (Dyregrov, A. & K., 2018, lk 187-200)

1.4. Lasteaiaõpetajate arusaamad leinast ja selle käsitlemisest lasteaias

Õpetaja, sealhulgas lasteaiaõpetaja võimalusi toetada leinavat last mõjutab otseselt informatsiooni hulk ja sisu, mis kasutada on, samuti õpetaja isiklik valmisolek last toetada. Tänapäevases maailmas kus õpetaja seisab silmitsi seadusandlusest tulenevate isikuandmete käitlemise nõuetega, mille kohaselt lapsevanemal ei ole kohustust haridusasutust teavitada last puudutavast sensitiivsest infost on ka abi andmine mõneti komplitseeritud. (Cohen & Mannario, 2013)

Cohen & Mannario toovad esile, et õpetajate, lapsevanemate ja professionaalsete aitajate vaheline avatud suhtlus on leinas lapse aitamisel väga oluline, kuna eelkooliealine laps ei oska väljendada oma reaktsioone leinas, kuna ei oska oma arenguetapist sõltuvalt analüüsida olukorda. (Cohen & Mannario, 2013)

Luhaste uuringust selgub, et õpetajate teadmised lapse leinast baseeruvad nende endi kogemustel surmast ja leinast, endi läbielamistest ja tundemaailmast. Õpetajate arvamus täiskasvanu ja lapse leina tõlgenduse kohta oli, et lapsed väljendavad leinates vähem tundeid kui täiskasvanud. Iseloomulikuks peeti, et täiskasvanu leinale on omane kurbus ja kaotusvalu, lapse leinale aga segadust ja teadmatust. Uurimusest selgus, et õpetajate teadmised aga leina olemuse ja leinaprotsessi faaside osas olid tuletatud ja umbmäärased, teadmised puudusid nii pika-, kui lühikese tööstaažiga õpetajatel (10 aastat) puhul. Lapse traumaatilise leina tunnuseid oskasid nimetada vaid vastavasisulise koolituse läbinud õpetajad. (Luhaste, 2014, lk 18-19)

Õpetajate enesekohased hinnangud oma teadmistest leinast ja leinas abistamisest on üldiselt tagasihoidlikud. Ivanova uurimusest selgus, et lastega tegelevad õpetajad ei oska tähele panna leina mõjusid lapse käitumisele ja õppeedukusele. (Ivanova, 2006, lk 54-56)

Sellest järeldu, et õpetajatel puuduvad teadmised hinnata leinas lapse tervises seisundit ega kavandada jõukohast õppetegevust. Reid ja Dixon (1999) väidavad, et õpetajate hoiakutest mõjutatud arusaamu on võimalik reguleerida leinaalase väljaõppega. Ollakse seisukohal, et õpetajatel on vaja leinaalast väljaõpet ning, et see tuleb viia sisse ka ülikoolide õppekavadesse, kus leina teemat liiga vähe puudutatakse. Nende uuringus selgus, et pedagoogid vajavad paremat väljaõpet surmast ja leinast rääkimiseks ja leinava lapse aitamiseks. (Reid & Dixon, 1999)

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Leinava lapse abistamise juures on olulisel kohal õpetajate endi kogemused ja arvamused leinast ja surmast. Suur osa õpetajatest väldib traumeeritud lapsega tegelemist, sest nad tunnevad ise selle ülesande ees abitust ja leiavad, et neil pole piisavalt teadmisi ning põhjalikku väljaõpet surmaga seotud situatsioonidega toimetulekuks. (Cohen ja Mannario, 2013)

2. UURIMISTÖÖ METOODIKA

2.1. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

Lasteaiaõpetajal tuleb oma igapäevatoos kokku puutuda lisaks igapäevasele last ümbritsevat keskkonda tutvustavale õppe- ja kasvatustööle ka keerukamate teemadega. Üheks selliseks teemaks on lein ja sellega toimetulek, mis kindlasti on aktuaalsemaks muutunud ka seoses sõjaolukorraga Ukrainas. Paljud sealsed pered on pidanud sõjapõgenikena asuma elama Eestisse ja nende lapsed õppima meie lasteaedadesse ja koolidesse. Nende laste traumaatiliste kogumustega seisavad silmitsi lasteaiaõpetajad oma igapäeva töös üha enam ning lasteaiaõpetajad on olukorras, kus neil on vajadus last ja peret toetada antud teemal. Õpetajal on küll kohustus last ja peret leinas toetada, kuid vajalikku kõike katvat ettevalmistust ülikoolis selleks ei pakuta.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada kuidas õpetajad hindavad oma valmisolekut ja oskused teadmisi surma ja leina teema käsitlemiseks ja leinava lapse toetamiseks koolieelses eas.

Töö eesmärgiks lähtuvalt on tuletatud viis küsimust:

1. Kui vajalikuks peavad õpetajad surma ja leina teema käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses?
2. Kuidas õpetajad hindavad enda valmisolekut aidata leinavat last?
3. Kui pädevana õpetajad ennast tunnevad toetades last ja peret leinas?
4. Kas õpetajad hindavad oma teadmisi antud teemal piisavaks?
5. Kuidas õpetajad oma teadmisi leina olemusest ja sellega toimetulekust täiendavad?

2.2. Uurimiseesmärgi täitmiseks valitud metoodika kirjeldus

Uurimistöö läbiviimiseks kasutati kvantitatiivset uurimisviisi ja koostati elektrooniline ankeet. See annab võimaluse koguda andmeid laiemalt ringilt ning annab võimalikult palju informatsiooni autori poolt seatud uurimisküsimustele (Hirsjärvi jt 2010). Küsimustiku koostamiseks kasutati programmi Google Forms ja küsimustiku koostamisel on toetunud uurimistöö teoreetilistele osale. Elektrooniliselt koostatud ankeetküsimustik võimaldab vastajal ise valida aja ja koha vastamiseks. Küsimustiku koostamisel toetuti, koostajaga kokkuleppel, Riina Remmelgase bakalaureusetöö küsimustikule (Remmelgas, 2018).

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Ankeet koosnes 6 osast ja igas osas on erinev arv küsimusi, kokku on 23 küsimust, mis koosnesid kinnistest-, poolavatud- ja avatud küsimustest.

Esimeses osas uuriti õpetaja vanust, tööstaaži, haridustaset ja millises õppekohas õpetaja Türi Lasteaias töötab. Teine osa koosnes kolmest küsimusest, uuriti lasteaiaõpetajalt surma ja leina teema käsitlemise kohta lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses. Kolmandas osas, mis koosnes seitsmest küsimuses uuriti lasteaiaõpetaja teadmisi leinast ja selle mõjust lapsele. Neljandas osas, mis koosnes kolmest küsimusest uuriti lasteaiaõpetajate valmisolekut toetamaks leinavat last. Viiendas osas koosnes kolmest küsimusest, uuriti õpetaja võimalusi toetamaks last ja peret leinas. Kuues osa koosnes 3 küsimusest, uuriti lasteaiaõpetajalt kuidas tema oma teadmisi saaks täiendada antud teemal.

Saadud andmete analüüsimiseks kasutas autor Exeli tabelarvutusprogrammi, mille abil sai analüüsida erinevate vastusegruppide seoseid ja tuua tulemused välja protsentuaalselt. Avatud vastused analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsiga. Kirjeldav statistika aitas kaasa vastuste kirjeldamisel ja esitatu kokkuvõtete tegemiseks. Järeldavat statistika võimaldas anda kogutud andmestikule hinnanguid ja teha järeldusi (Õunapuu, 2014, lk 184).

2.3. Uurimisprotseduuri kirjeldus

Küsimustiku koostamiseks kasutati programmi *Google Forms* ja küsimustiku koostamisel on toetunud uurimistöö teoreetilistele osale. Ankeedi koostamisel toetusin ka Riina Rimmelgase bakalaureusetöö küsimustikule. Küsimustik koosnes 6 osast ja igas osas on erinev arv küsimusi, kokku on 23 küsimust.

Esimeses osas uuriti õpetaja vanust, tööstaaži, haridustaset ja millises õppekohas õpetaja Türi Lasteaias töötab. Teine osa koosnes kolmest küsimusest, uuriti lasteaiaõpetajalt surma ja leina teema käsitlemise kohta lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses. Kolmandas osas, mis koosnes kuuest küsimuses uuriti lasteaiaõpetaja teadmisi leinast ja selle mõjust lapsele. Neljandas osas, mis koosnes neljast küsimusest uuriti lasteaiaõpetajate valmisolekut toetamaks leinavat last. Viiendas osas koosnes kolmest küsimusest, uuriti õpetaja võimalusi toetamaks last ja peret leinas. Kuues osa koosnes 3 küsimusest, uuriti lasteaiaõpetajalt kuidas tema oma teadmisi saaks täiendada antud teemal.

Ankeedi valmimisel viidi läbi pilootuuring, küsimustik saadeti Türi Lasteaia õppejuhile ja sealt edastati see ühe õppekoha lasteaiaõpetajatele. Saadud tulemused analüüsiti ja viidi

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

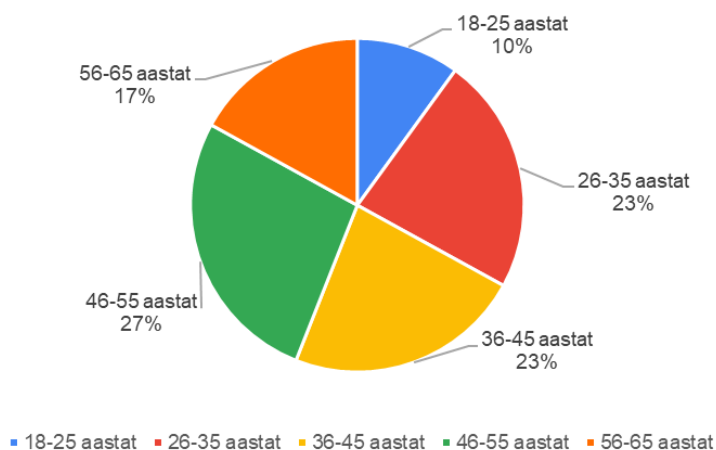
küsimustikus läbi korrektuurid. Kui oli läbiviidud küsimustiku korrektuurid, siis edastas õppejuht küsimustiku kõigile kolme õppekoha lasteaiaõpetajatele. Ankeedile oli lasteaiaõpetajatel aega vastata 2 nädalat (27.03.2023-09.04.2023).

2.4. Valim ja selle kirjeldus.

Küsitlus saadeti Türi Lasteaia kolme õppekoha kõikidele õpetajatele, kokku 37 õpetajale, kes kutsestandardist lähtuvalt on piisava ettevalmistusega laste ja perede nõustamiseks. Antud uurimistöös kasutati ettekavatsetud valimit, sest uuritavad on töö autori poolt välja valitud kindlast piirkonnast (Õunapuu, 2014, lk 143). Kriteeriumiks valimi moodustamisel oli see, et lasteaiaõpetaja töötab Türi Lasteaias ja omab vastavat kvalifikatsiooni töötamaks lasteaiaõpetajana. Valimi moodustasid Türi Lasteaia kolme õppekoha 30 õpetajat, kes küsimustikule vastasid.

Autor lubas kindlustada, et kõigi vastanute andmed on konfidentsiaalsed ja ankeetküsimustiku vastuseid kasutatakse vaid antud uurimistöo valmimisel. Valimi üldandmetes on lasteaiaõpetajate vanus, õppekoht, tööstaaž ja haridustase (Lisa 1.). Uurimistööd analüüsisid autor lühendit LÕ, see tähendab lasteaiaõpetajat.

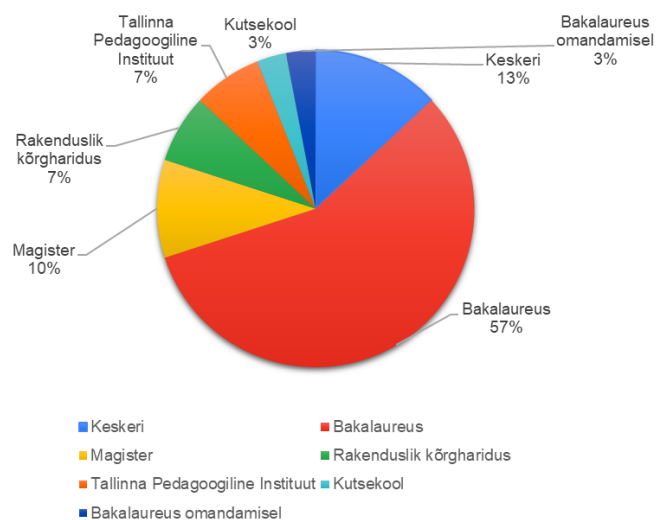
Kõige rohkem vastanuid oli vanuses 46-55 eluaastat (27%), 26-35 aastaseid ja 36-35 aastaseid vastanuid oli võrdselt 23%, 56-65 aastaseid vastanuid oli 17% ja kõige vähem 10% vastanuid oli vanuses 18-25 eluaastat (joonis 3.). Kokkuvõtvalt võib öelda, et valimis olid esindatud kõik vanuserühmad enam-vähem võrdselt, veidi vähem oli kõige noorema ja kõige vanema vanuserühma esindajaid.

Joonis 3. Uuringus osalenud õpetajate vanus.

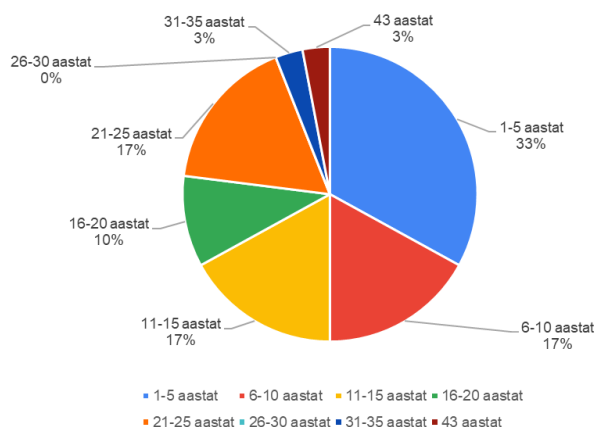
Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Uuringus osalejate haridustasemed olid erinevad, veidi üle poolte vastanutest on omavad bakalaureusekraadi 57%, 13% omasid keskeriharidust ja 10% oli magistriskraadiga vastanud. 3% vastanutest oli lõpetanud kutsekooli, 7% Tallinna Pedagoogilise Instituudi ja oli ka vastanu kellel oli bakalaureusekraad omandamisel. (joonis 4.) Kokkuvõtteks võib väita, et enamusel uuringus osalenud õpetajatest oli kvalifikatsiooninõuetele vastav haridustase.

Joonis 4. Uuringus osalenud lasteaiaõpetajate haridustase.

Uuringus osalenute tööstaažid olid vägagi erinevad. Kõige väiksema tööstaažiga (1-5 aastat) vastanuid oli kõige rohkem ja seda lausa 33% võrdselt oli vastanuid 6-10, 11-15 ja 21-25 tööstaažiga lasteaiaõpetajaid. (17%), kõrgema tööstaažiga vastanuid oli väga vähe. (Joonis 5.) Kokkuvõtvalt võib öelda, et uuringus olid esindatud erineva töökogemusega õpetajad, kusjuures kõige enam oli algajaid õpetajaid.

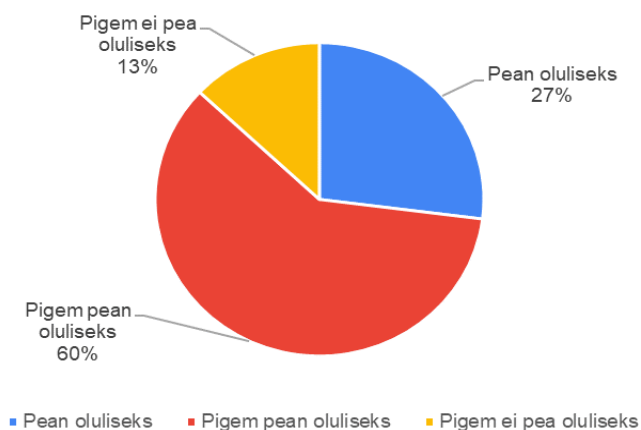
Joonis 5. Uuringus osalenud lasteaiaõpetajate tööstaaž.

3. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

Käesolevas peatükis annab töö autor ülevaate lapse leina olemusest, sh eluringi käsitlemisest õppe- ja kasvatustegevuses ja kuidas õpetaja sellega toime tuleb. Autor annab ka ülevaate lasteaiaõpetaja oskustest toetamaks leinas olevat last ja peret.

3.1. Surma ja leina teema käsitlemine lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses.

Uuringus selgus, 60% vastanutest peab oluliseks eluringi- (sh surma teema) käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses, 27% peab oluliseks ja 13% vastanutest ei pea antud teema käsitlemist oluliseks (joonis 6.). Vastajatel tuli ka oma valikut põhjendada. Kuna suurem osa vastanutes pidas oluliseks eluringi- (sh surma teema) käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses, siis nad põhjendasid seda sellega, et surm on elu osa ja, et seda peaks tegema täiskasvanu kes on selleks pädev.

Joonis 6. Eluringi sh surma teema käsitlemise olulisus lasteaia õpetajate hinnangul

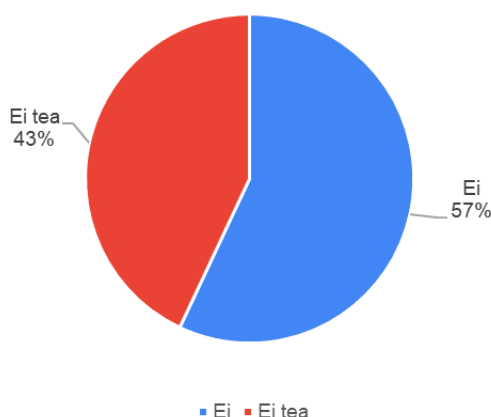
Eluring on väga lai mõiste ning kindlasti on seal punkte, millest kindlasti oleks vaja lastega rääkida, et avardada nende silmaringi. Surm ja lein omavad samuti suurt tähtsust, kuid nendest kõnelemisel tuleb minu arust olla üsna pädev ja ettevaatlik. Need on äärmiselt hellad teemad, mille selgitamisel tuleks põhjalikult läbi mõelda kuidas ja mida öelda. Kui peres on tõesti juhtunud surmajuhtum, võib pere ja lasteaia koostöö aidata lapsel olukorda kergemini läbi elada ja mõista situatsiooni paremini.
(LÕ6)

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

On oluline, et lapsed oleksid elu loomulike osadega kursis ja hea on, kui seda selgitab täiskasvanu, kes teab, kuidas seda selliselt teha, et lapsed tunneksid ennast hästi ja turvaliselt. (LÕ 9)

Uuringus selgus, et 43% õpetajatest ei tea kas nende lasteaia õppekavas on ettenähtud käsitleda lastega surma ja leina teemasid (joonis 7.). Õpetajatest 57% teadsid, et lasteaia õppekavas ei ole ettenähtud käsitleda lastega surma ja leina teemasid.

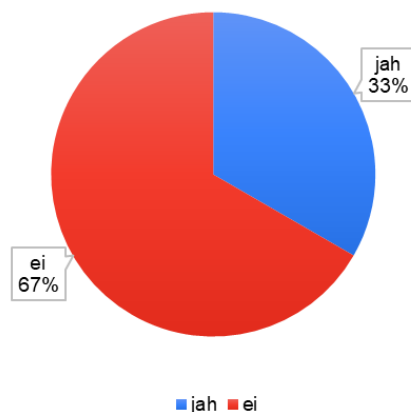
Hingedepäeval puudutame seda teemat. Õppekavas on emotsionaalne, sotsiaalne ja füüsiline tervis, selle väärtustamine. (LÕ 12)

Joonis 7. Surma ja leina teemade käsitlemine lasteaia õppekavas.

Lapse leinast ajendatuna ei ole pidanud vastanutest 67% surma teemat käsitlema, aga 33% on tulnud oma töötatud aja jooksul antud teemat käsitleda (joonis 8). Lasteaiaõpetajad, kellel on tulnud antud teemat käsitleda on seda pidanud tegema lapse lähedase kaotamise tõttu. Kaks last olid kaotanud ühe vanematest, üks tüdruk oli kaotanud õe ja neli last olid kaotanud ühe vanavanematest. Toodi välja, et lastele mõjub ka lemmikloomade surm raskelt ja sellest ajendatult on tulnud käsitleda surma teemat.

Lapsed on rääkinud vanaema- vanaisa surmast. Lemmiklooma surmast. Just täna rääkis üks tüdruk tõsise, pilgu ja kurva häälega, et tema ema vanaema on surnud. Ilmselt oli sellest kodus räägitud, sest tüdruk ütles, et ta oli juba saanud nii vanaks. Lemmiklooma surmast. (LÕ 11)

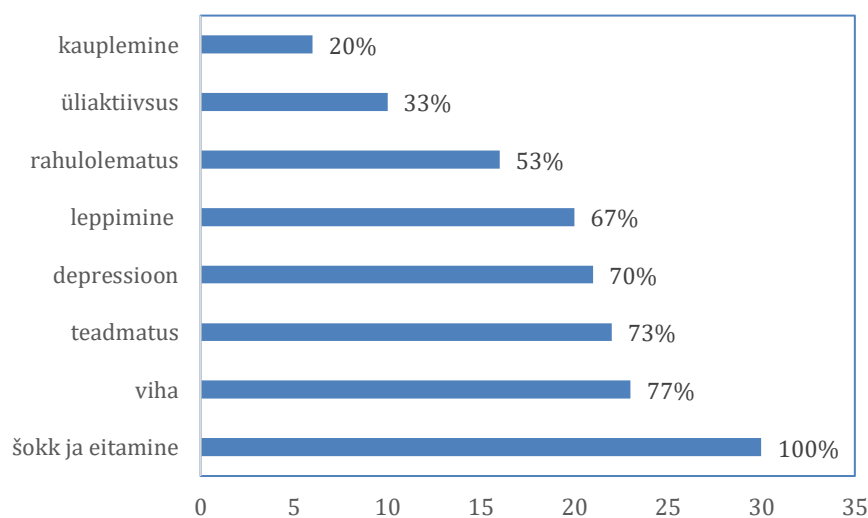

Joonis 8. Õpetajate kokkupuude surma temaga ajendatuna mõne lapse leinast.

3.2. Õpetajate teadmised leinast s.h. lapse leinast

Märgi leina viis üldtuntud staadiumit:

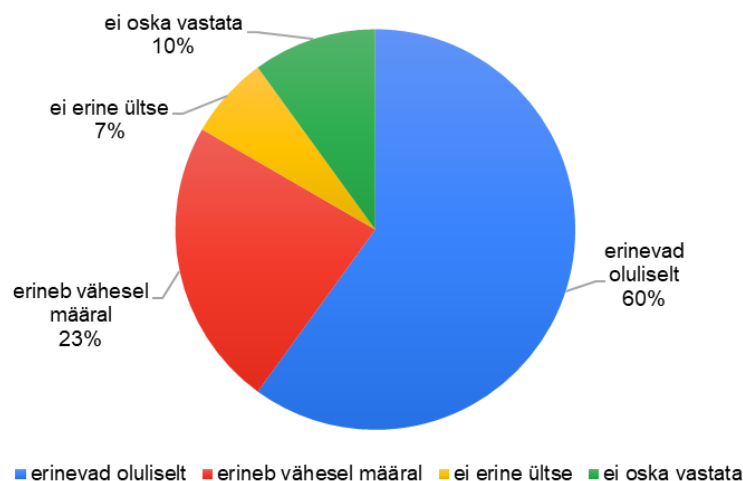
Saamaks teada õpetajate teadmisi leina mõistest ja olemusest, tuli uuringus osalejatel valida 8 iseloomustavast vastusevariandist viis. 100% vastanutest valis leina üldtuntumaks staadiumiks “šokk ja eitamine” 77% “viha”, 73% “teadmatus”, 70% “depressioon” ja 67% “leppimine” (joonis 9.). Teooriale tuginedes on nendeks tuimus, viha, kauplemine, depressioon ja kõige viimane on leina lahenemise ja kaotusega kohanemise faas.

Joonis 9. Leina viis üldtuntumat staadiumit õpetajate hinnangul.

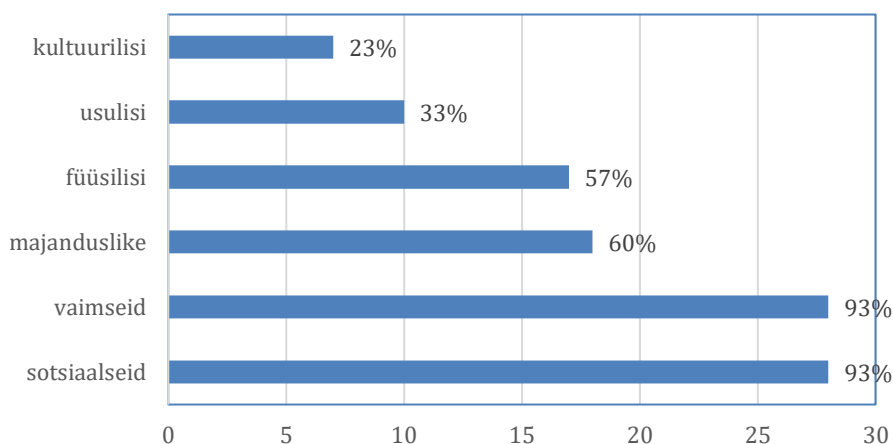
Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Uuringust selgus, et 60% õpetajatest on arvamusel, et lapse ja täiskasvanu lein erineb teineteisest. 23% oli arvamusel, et see erineb vähesel määral, 10% ei osanud antud küsimusele vastata ja 7% meelest ei erine lapse lein täiskasvanu leinast (joonis 7.).

Joonis 10. Õpetajate hinnang täiskasvanu ja lapse leina erinevusest.

Suur osa vastanutest (93%) arvas, et lein mõjutab oluliselt sotsiaalseid kui ka vaimseid elu aspekte. Leinast on vastanute arvamusel mõjutatud ka majanduslik (60%), füüsiline (57%), usuline (33%) ja kultuurne (23%) (joonis 11.).

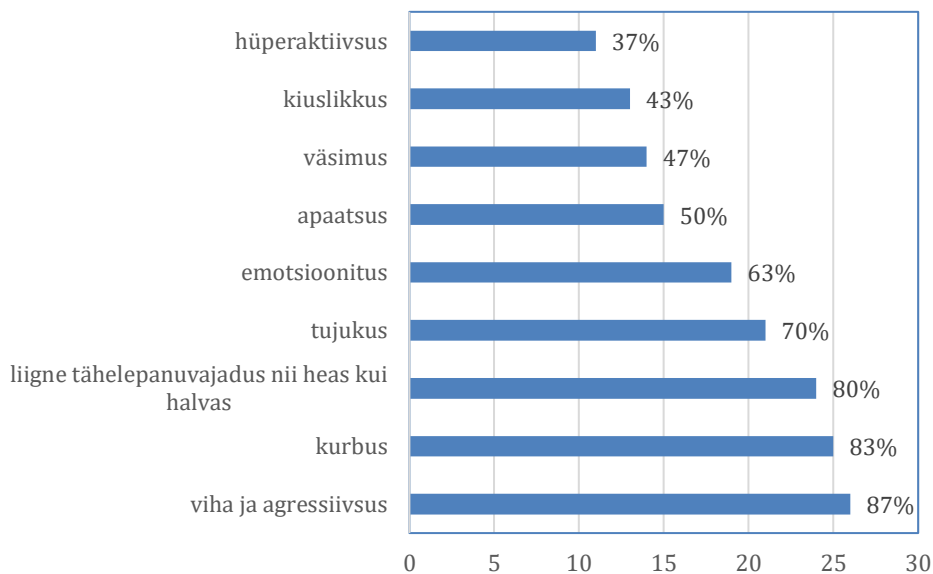

Joonis 11. Õpetajate hinnangul mõjutab lein antud elu aspekte.

87% vastanutest arvasid, et viha ja agressiivsus võivad viidata lapse leinale. Lapse kurbus (83%), liigne tähelepanuvajadus (80%), tujukus (70%) ja emotsioonitus (63%) oli üle poolt vastanute meelest ka lapse leinale viitavad ilmingud käitumises. Täpselt pooled (50%) arvasid ka, et apaatsus on üks leinale viitavaid ilminguid lapse käitumises. Vähem kui pooled

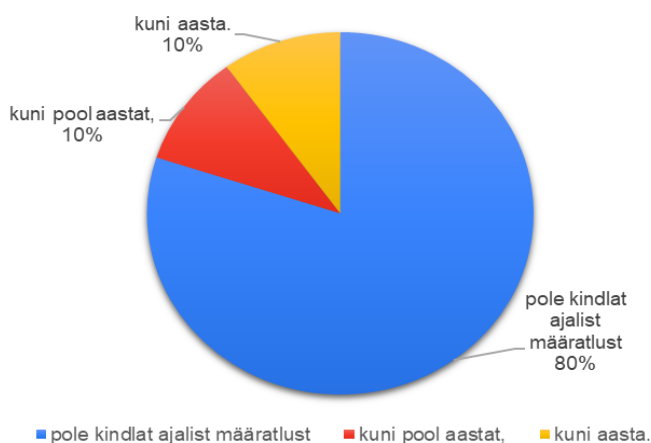
Õpetajate hinnang oma teadmiste leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

arvasid ka, et väsimus (47%), kiuslikkus (43%) ja hüperaktiivsus (37%) viitavad lapse käitumises leinale (joonis 12.).

Joonis 12. Ilmingud, mis võivad lapse käitumisel viidata leinale.

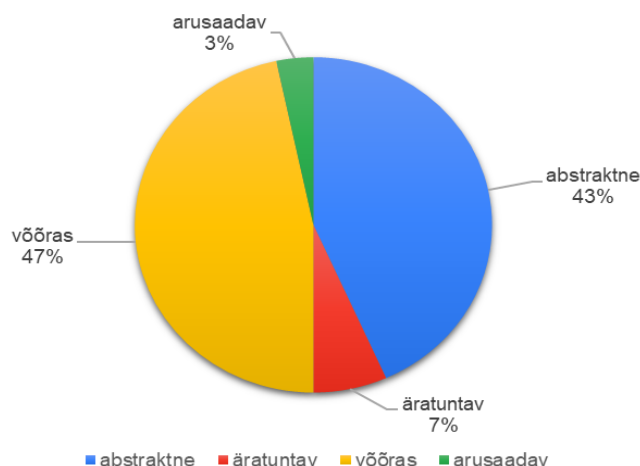
Uuringu tulemused näitasid, et 80% vastanute hinnangul pole leinal kindlat ajalist määratlust, aga võrdset 10% vastanutest oli arvamusel, et leina perioodi pikkus on aasta või pool aastat (joonis 13.).

Joonis 13. Leinaperioodi pikkus õpetajate hinnangul

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaiapäeva näitel

Uuringus selgus, et 47% vastanute on arvamusel, et lein on lapsele võõras. 43% vastanutest on arvamusel, et lein on lapsele abstraktne. Vastanutest 7% olid arvamusel, et lein on lapsele äratuntav ning 3% arvasid, et lapsele on lein arusaadav (joonis 14.).

Joonis 14. Õpetajate hinnang laste arusaamisest leinast

3.3. Valmisolek aidata leinavat last

Enamus vastanutest oli ühtne arvamus, et leinas oleva lapse jaoks peab olema olemas ja vajadusel lapsega rääkima. Oluliseks peeti ka olukorra kulgu, sest kõik olukorrad ja lapsed on erinevad ning tegutseda tuleks lapsest lähtuvalt. Vastanute jaoks oli ka oluline lapse jälgimine sellel perioodil, et laps saaks vajadusel õiget ja kiiret abi. Leidus ka kaks vastanut kelle meelest tuleks lapsel leinaga ise hakkama saada ja käituda leinas oleva lapsega teiste lastega võrdselt.

Tuleks olla mõistev ja kannatlik. Väikese lapse jaoks võib see olla väga raske ja ebaselge olukord. Koostöös lapsevanemaga, peaks rühma meeskond tegutsema ühise eesmärgi nimel ja toetama last nii efektiivselt kui võimalik. (LÕ 6)

Jälgida rohkem lapse vaimset seisundit, et ära tabada suurema abi vajadus. Kui laps soovib rääkida, siis anda talle selleks võimalus. (LÕ 27)

Pakkuda tuge, mõista emotsioone, anda aega, lohutada vajadusel. (LÕ 16)

Väga ei pea teisiti käituma, sest lein ongi selline, et ikka ise tuleks hakkama saada. (LÕ21)

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Uuringus selgus, et osalenud õpetajad defineerivad leina kui kellegi või millegi kaotusvalu. Toodi välja, et leina tunnet tuntakse mitte ainult lähedase kaotamise järel vaid see on tunne mida tuntakse ka lemmiklooma, lahutuse või kodu kaotamise järel. Kaks vastajat kirjutasid ka, et see on eluetapp, mis tuleb läbida, samal ajal tunda erinevaid emotsioone.

Lein on minu jaoks surnud inimese mälestamine. Samas on see eluetapp, kus sa koged erinevaid emotsioone nagu kurbus, viha jne. (LÕ 6)

Kellegi või millegi kaotus. Ka kodu kaotus on lastele raske. (LÕ 29)

Lein on kõigile väga erinev. Mõnele tähendab surma, mõnele uue eluetapi algust. (LÕ 17)

Millised on Teie, kui õpetaja võimalused ja oskused toetamaks leinavat last?

21 õpetajat 30st vastasid ühtselt, et leina olukorda sattunud lapse jaoks tuleb lihtsalt olla olemas, lubada lapsel tunda erinevaid tundeid ja vajadusel seletada, kui laps tunneb huvi miks miski asi on juhtunud. 9 vastajat ei teaks mida antud olukorras täpselt teha, kuna kogemusi ja koolitusi ei ole antud teema kohta saanud.

Kõige olulisem on minu arvates olukorda mõista ja lapsele aega anda. Kui on näha, et laps ei tulegi sellest välja tuleks vanemat teavitada ja suunata nt psühholoogi juurde. (LÕ 16)

Kõige olulisem on olla päriselt kohal ja lapse ning tema pere jaoks lihtsalt olemas olla, kuulata, soovitada erinevaid nõustamisvõimalusi, psühholoogi jne. (LÕ 1)

Kuna lastega igapäevaselt koos olles, olen ka mina 1 osa tema elust. Lapsele olemas olla on põhiline võimalus. Oskuseid hetkel pole kuskilt õpitud. Oma peas tean kuidas ma käituks sellises olukorras- kas ka nii käitun, seda ei oska öelda, olukorda pole olnud. (LÕ 15)

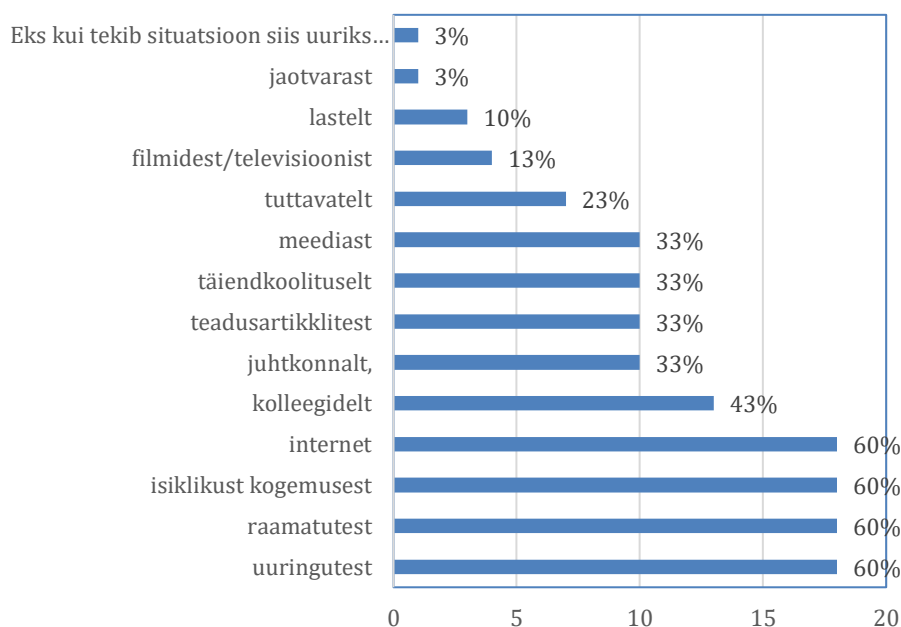
Tegelikult on oskused ja teadmised väga kesised. Leinast ei räägita tegelikult mitte kuskil, ka mitte õpetaja õpingute jooksul. Lasteaedades pole ka väga tihti psühholooge, kellega nõu pidada või lapsele abi võimaldada. Kokkuvõttes pole

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

loodud lasteaedadesse mingeid võimalusi, kuidas leinavat last toetada! Ja õpetajatel puuduvad ka teadmised. Väga raske olukord! (LÕ 8)

Laps kindlasti vajab sellel hetkel tuge ja mõistmist. Õpetajana pean võimaldama lapsel tunda erinevaid tundeid ja emotsioone. Oma oskustes pigem toetud isiklikele kogemustele ja proovin selle abil ka last toetada. (LÕ 22)

Sattudes vastavasse olukorda vajab kindlasti tuge omakorda ka õpetaja. Uuringust selgus, et 60% vastanutest saavad tuge leina temaga tegelemiseks raamatutest, internetist ja isiklikust kogemusest. 43% vastanutest saavad tuge oma kolleegidelt. Alla poole vastanutest saavad ka tuge juhtkonnalt (33%), teadusartiklitest (33%), täiendkoolitusest (33%) ja meediast (33%). Väiksem protsent vastanutest saavad abi ka uuringutest (27%), tuttavatelt (23%), filmidest ja televisioonist (13%), lastelt saavad abi (10%) ja jaotvarast (3%). Üks uuringus osalenu vastas ka, et vajadusel uuriks antud teema kohta rohkem (joonis 15.).

Joonis 15. Õpetajad saavad tuge antud allikatest leina temaga tegelemisel

3.4. Lapse ja pere toetamine leinas.

Kindlasti on õpetaja üks olulisemaid küsimusi, kui tekib olukord, mis nõuab temapoolset tuge, kuidas peaks lasteaia rühmaõpetaja käituma, saades teada, et lapse peres on juhtunud midagi traagilist (pereliikme surm, õnnetusjuhtum, lahutus jne.). Sellele küsimusele antud

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

vastused jaotusid selgelt kaheks, oli neid kes arvasid, et tuleb perele mõista anda selgesõnaliselt, et olete vajadusel nõu ja jõuga olemas, aga samas oli neid vastajad, kes jäid arvamusele, et pere asjad on pere probleem ning õpetajana nemad sinna ei sekku.

Juhul kui minuga sellest ei räägita, siis pole mul antud teemat õigus käsitleda ning minu suhtumine/suhtlemine on tavapärase. (LÕ 25)

Ootama kuni pere ise teavitab tekkinud olukorrast ja siis andma perele mõista, et olete olemas kui nõu on vaja. (LÕ 30)

Olema valmis kuulama, kuid pealetükkiv ei tohi olla, ootama ära kui inimene ise soovib rääkida. Võtan kindlasti teadmiseks ja kõik mis kuulen jääb minu enda teada. Vajadusel võtan ka vanemate jaoks eraldi aega. Arvestan, et laps võib täiesti teistmoodi käituda. On vanemaid kes lahutusest räägivad ja see on olnud suur abi õpetajale, et paremini mõista ja toetada, õnneks on mõni pere uuesti kokku kasvanud, see on kink ka õpetajale. (LÕ 12)

Anda märku perele, et vajadusel saab õpetaja neid suunata ja aidata. (LÕ 18)

Õpetajad olid seisukohal, et pere ja lapse jaoks tuleb olla olemas ja neid kuulata, mitte mõista hukka. Oli ka vastajad, kes ei osanud öelda, kuidas toetada või kuidas täpsemalt peaks antud olukorras käituma.

Olla olemas; kuulata; mitte vaadata viltu, kui leinav vanem toob oma lapse lasteaeda kellegi arvates "liiga vara"; arutleda vanemaga, milliseid toetus võimalusi on vanemale ja lapsele olemas; rühmas anda märku lapsele, et õpetaja on tema jaoks olemas; kui õpetaja on võimeline, siis äkki üks ühele aeg õpetajaga, et ta saaks oma mure ära rääkida - aga õpetaja peab selleks ise võimeline olema. (LÕ 26)

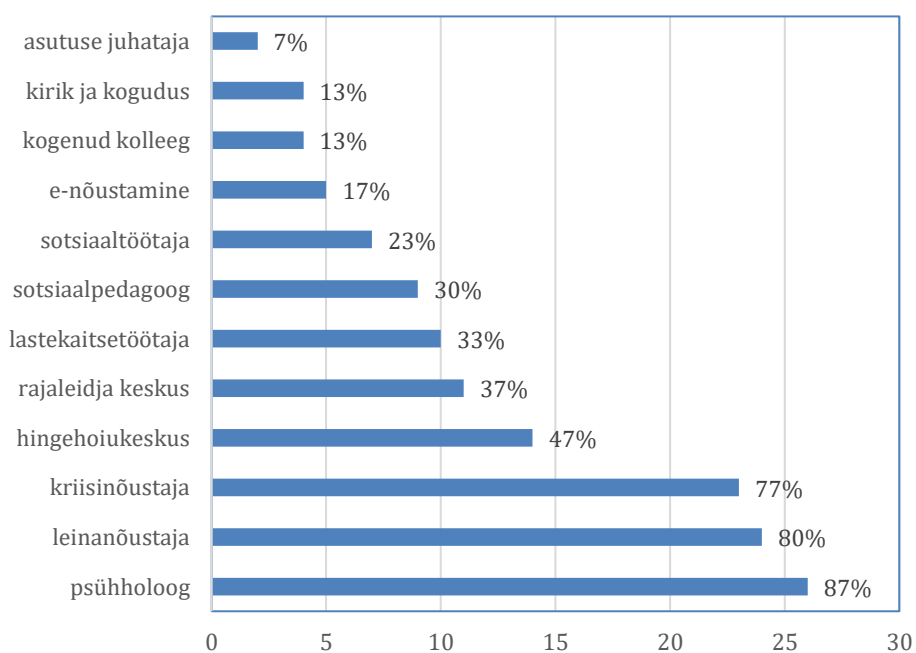
Arvan, et pean tegema endast kõik, et laps tunneks end turvaliselt lasteaias. Teda toetada igas olukorras, aga ilmselt sõnadest jääb puudu, sest ma ei tea kuidas päriselt käituma peaks! (LÕ 8)

Perele peab ütlema, et on olemas erinevaid võimalusi abi saamiseks. (LÕ30)

Olla mõistev, sest sellel hetkel võib kogu pere teisiti käituda kui tavaliselt ja seda nii heas, kui ka halvas mõttes. (LÕ17)

Vajadusel olla kuulaja rollis, anda erinevat infot, kus pere saaks vajadusel abi näiteks. (LÕ 15)

Spetsiifilise abi võimaluste soovitamise küsimuse juures oli vastajatel valida mitme vastusevariandi vahel. Kõige enam vastajatest soovitaks perel abi saamiseks pöörduda psühholoogi poole ja seda lausa 87% vastajatest. Leinanõustaja poole pöördumist soovitaks 80% ja kriisinõustajalt abi saamiseks soovitaks 77% vastajatest. Vähem kui pooled vastanutest soovitaksid ka pöörduda hingehoiu keskusesse (47%), rajaleidja keskusesse (37%), lastekaitsetöötaja (33%), sotsiaaltöötaja (23%) ja sotsiaalpedagoogi poole (30%). Vastajate vähim soovitatud kohad abi saamiseks, kuhu pere võiks suunata olid e-nõustamine (17%), kirik ja kogudus (13%), kogenud kolleeg (13%) ja asutuse juhataja (7%) (joonis 16.).

Joonis 16. Spetsiifilise abi saamise võimalused.

3.5. Teadmiste täiendamine antud teemal

Tooge näiteid, millistest allikatest saab õpetaja infot leinast ja sellega toimetuleku kohta.

Näiteid tuues leina teema ja sellega toimetuleku kohta informatsiooni hankimise allikate kohta, olid õpetajad enamasti nimetanud samu allikaid. Peamisteks allikateks, kust õpetajad infot saavad, on raamatud ja internet ning seal olevad otsingumootorid suunavad enamasti mingi allikani (uurimistöö, teemakohane artikkel). Vastajad soovitasid ka peasi.ee

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaias näitel

lehekülge, kus abi saavad kõik kellel abi vaja. Vastajad nimetasid ka ära oma isikliku kogemuse, et olles ise leina kogenud tead täpselt, millised tunded võivad teise inimese/lapse sees olla.

Peaasi.ee on üks hea lehekülg, millest on nii õpetajale kui ka perele abi. (LÕ 17)

Raamatud, mis on antud teemal kirjutatud. Peaasi lehel on chat ja nõustamiskeskuste info. (LÕ 26)

Internet, erinevad koolitused ja põhiliselt enda isiklik kogemus, mis annab mulle võimaluse leinajat paremini mõista. (LÕ 14)

Ühe küsimusena huvitas uurijat ka see, kuidas toetab õpetajakoolituses omandatu leina teema käsitlemist lasteaias ja leinava lapse toetamist vajadusel. Siin vastajad vastasid kõik ühiselt, et õpetajaõppest ei saa piisavalt teadmisi ja oskusi antud teemadega tegelemiseks. Ka antud teemaga seotud koolitusi pakutakse vähe. Pigem arvati, et noorematel õpetajatel on keerulisem, kuna puudub ka kogemus ja, et neile oleks selline koolitus vajalik.

Ei, sest see on teema, mis saab selgeks ajaga ja kogemusega. Kuigi noorel õpetajal on antud teemat keeruline käsitleda, kui puuduvad algsed teadmised. (LÕ 22)

Otseselt leinaga tegelemiseks jääb kindlasti teadmisi väheseks. Pigem on antavad oskused sellised üldisemat laadi. Arvan, et vast ei ole meie ühiskond veel valmis valusate teemadega tegelema. Pigem peetakse leina pere siseasjaks. (LÕ 1)

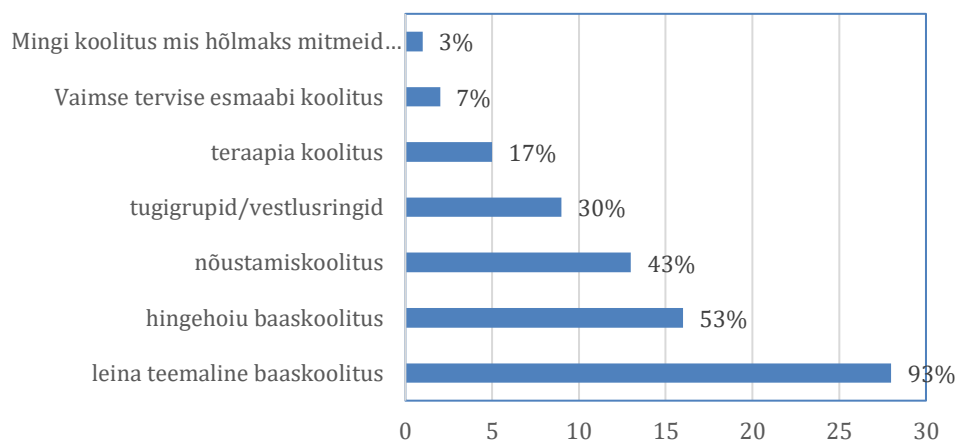
Ei. Mina oma õppimise aja selliseid teemasid ei puudutanud. (LÕ 21)

Kindlasti mitte, sest seda teemat ei puudutata ka praegustel koolitustel piisavalt. (LÕ 5)

Ei. Olen teise kursuse tudeng ja pole tänaseni antud teemal mitte midagi kuulnud. (LÕ 11)

Uuringus selgus, et vastajad sooviksid enim osaleda leina teemalisel baaskoolitusel ja seda lausa 93% vastanutest. Vastanud sooviksid veel osaleda hingehoiu baaskoolitusel (53%), nõustamiskoolitusel (43%) ja tugigrupi/vestlusringis sooviks osaleda 30% vastanutest. Vähem sooviti osaleda teraapia koolitusel (17%). Üks vastaja sooviks osaleda vaimse tervise

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel esmaabi koolitusel. Sooviti ka koolitust, mis hõlmaks mitmeid teemasid, kuidas õpetaja saaks teatud situatsioonides hakkama (joonis 17).

Joonis 17. Õpetajate täiendkoolituse vajadused, et toetada last ja peret leina

ARUTELU

Uurimistööst tulemustest selgus, et üle poolte lasteaiaõpetajate peab oluliseks eluringi- (sh surma teema) käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses. Konkreetselt uurija poolt uuritavate lasteaiaõpetajate õppeasutuse, Türi Lasteaia õppekava ei näe ette, et lastega peaks käsitlema surma ja leina teemasid.

Üle poolte vastanutest pidas surma käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevustes oluliseks ja see annab selge ülevaate sellest, et antud teema peaks kuuluma lasteaia õppe- ja kasvatustegevusse. Uuringust selgus, et lasteaiaõpetajad puutuvad leina teemadega kokku oma töös, aga kuna puudub vastav koolitustaust ja õpingutelt saadud infopagas, siis teema käsitusoskus jääb puudulikuks ja pigem võõrastatakse antud teemaga tegelemist.

Oli lasteaiaõpetajaid, kes on ise teemaga tutvunud ja lugenud teemakohast kirjandust. Uurimistöö tulemustest selgus, et üle poolte lasteaiaõpetajatest ei ole oma lasteaias töötatud aja jooksul pidanud kokku puutama leina ja kriisi läbielanud lapse toetamisega ning seda ehk sellepärast, et nende tööstaaž on alla 15 aasta.

Uuringust selgus, et lasteaiaõpetajad käsitlevad antud teemasid vajaduspõhiselt, see tähendab seda, et kui lapse peres on lein või muu õnnetusjuhtum, siis lasteaiaõpetajad on valmis lastega antud teemat käsitlema. Lasteaiaõpetajad, kellel on tulnud antud teemat käsitleda on seda pidanud tegema lapse lähedase kaotamise tõttu. Lasteaiaõpetajal tuleks laste küsimustele anda vajadusel vastused, aga leina ja surma teemat käsitledes tuleks olla pädev ja ettevaatlik. Tegemist on hella teemaga seda eriti, siis kui teema on lasteaiarühma tekkinud just lapse leina tõttu. A. & K. Dyregrov (2018) on öelnud, et laps vajab asjadest arusaamiseks informatsiooni ja vanemate kohustus on lapsele ka seda anda. On selge, et lapse eest ei tohi varjata või ilustada tõde, täiskasvanud peavad olema avatud ja ausad.

Uuringus osalenud lasteaiaõpetajad olid arvamusel, et leina pikkust ei saa ajaliselt mõõta ega määratleda, sest see on kõigil erinev ning see selgus ka uurimistöös. Lein on kõigil erinev ja erinev on ka protsess ja pikkus. Seda kinnitab ka Tall (2016), kes kirjutas oma töös, et lein

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

on oma olemuselt dünaamiline ja ajas muutuv ja seega leinaprotsess on muutuv ja individuaalne.

Uuringust selgus, et lasteaiaõpetajate arvates on leina viis üldtuntud staadiumit “šokk ja eitamine”, “viha”, “teadmatus”, “depressioon” ja “leppimine”. Erinevate uurimuste kohaselt läbivad enamalt jaolt leinajaid järgmised staadiumid, millest on kirjutanud C.N Fasey (1990) oma uurimuses nendeks on tuimus, viha, kauplemine, depressioon ja kõige viimane on leina lahenemise ja kaotusega kohanemise faas. Haamer (2021) on oma teoses öelnud, et lein algab sealts kus kriisi/šokifaas lõpeb. Seega võib öelda, et õpetajatel on üldjoontes olemas teadmised leina avaldumise seaduspärasustest.

Lasteaiaõpetajad teavad, et lapse ja täiskasvanu lein on erinev. See on ka põhjus, miks lapsed ei mõista hetkelist olukorda kohe vaid neil läheb aeg, et mõista toimunut. Paljud uuringud on tõestanud, et surma ja leina mõistmine käib koos teatud vaimsete arenguetappidega (Tamminen, 1991, lk 248).

Antud uuringus selgus, et lasteaiaõpetajad teavad, et lapse käitumine võib olla väga mitmetahuline, kui laps on leinas. Mõista teisiti käituvat last rühmas on oluline, sest lapse ei oska oma tundeid veel väljendada ja teeb seda sellisel viisil nagu talle hetkel kergem tundub. Lasteaiaõpetajana tuleb seda mõista ja lasta lapsel tunda erinevaid emotsioone ja see on sellel hetkel täiesti normaalne. Ivanova (2006) on oma magistritöös kirjutanud, et lapse lein ei ole vaid nutmine ja kurbus või igatsus, lapse oskus leina kogeda ja väljendada on mitmetahuline. Lapse leina reaktsioonid on oma olemuselt ligilähedased täiskasvanute omadele kuid siiski on ka erinevusi. Siit saab järeldada, et õpetajate teadmised leina ilmingutest on päris head.

Uuringust selgus, et lasteaiaõpetajate meelest on lein lapsele võõras ja abstraktne, mida ei saa pidada päriselt tõseks arusaamaks. De Spelder & Strickland (2001) väidavad, et surmise ei ole lapsele võõras, laps saab surmast teadlikuks niipea, kui ta õpib mõistma elusa ja elutu erinevust. Lapse jaoks on lähedase inimese surm abstraktne ja arusaamatu, lapsed tunnevad ennast abitudena ja neil on juhtunust piiratud arusaam ja ettekujutus (Dyregrov, 1996, lk 46).

Lasteaiaõpetajad peavad leinas oleva lapse ja pere toetamist oluliseks ning vajalikuks, et õigel ajal osutada lapsele kui ka perele professionaalset abi. Väga olulisel kohal on lapse jaoks tema sotsiaalne võrgustik, mis koosneb lapse sõpradest, samuti lasteaiast, koolist ja huvitegevusega seotud inimestest. Selline sotsiaalne võrgustik koosneb tavaliselt väga

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

paljudest inimestest. Lasteaiaõpetaja ei tohi olla nii perele kui ka lapsele pealetükkiv, et oma uudishimu toimunust rahuldada. Lasteaiaõpetaja peaks ära tajuma hetke, kui on õige hetk teemast rääkida või pigem oodata kui pere ise on selleks valmis ja teeb selleks esimese sammu.

Kui me aga räägime juba leinast, millest ei saada tavapärase vahenditega üle on tegu komplitseeritud leinaga ja siis vajatakse juba professionaalset toetusvõrgustiku, kelleks võivad olla arst või psühholoog, kirikuõpetaja või ka õpetaja või pedagoog. Tavaliselt ei saa leinaja ise aru millal on leinast saanud komplitseeritud lein ja ei oska otsida seepärast ka abi (A. & K. Dyregrov, 2018, lk 187-200).

Käesolevas uuringus osalenud lasteaiaõpetajad saavad tuge leina teemaga tegelemiseks raamatutest, internetist ja isiklikust kogemusest. Ka Luhatse (2014) uuringus selgus, et õpetajate teadmised ja oskused käsitleda surma ja leina teemat baseeruvad nende endi kogemustele ja läbielamistele, samuti toovad Cohen ja Mannario (2013) välja, et leinava lapse abistamise juures on olulisel kohal õpetajate endi kogemused ja arvamused leinast ja surmast.

Antud uuringus osalenud lasteaiaõpetajad olid arvamusel, et oma õpingute jooksul ei saanud nad piisavalt teadmisi ja oskusi antud teemadega tegelemiseks. Ka antud teemaga seotud koolitusi pakutakse vähe. Pigem arvati, et noorematel õpetajatel on keerulisem, kuna puudub ka kogemus ja, et neile oleks selline koolitus pigem vajalikum. Soov osaleda erinevatel leina teemalistel koolitustel oli kõigil vastajatel, mis näitab ka koolituste vajalikkust nii lasteaia siseselt kui ka ülikoolis õpingute jooksul. Reid ja Dixon (1999) leiavad, et õpetajate isikliku elu kogemustel arusaamu on võimalik reguleerida leinaalase väljaõppega. Nad on on seisukohal, et õpetajatel on vaja leinaalast väljaõpet ning et see tuleb viia sisse ülikoolide õppekavadesse, kus konkreetset teemat on siiani erinevatel põhjustel pigem liiga vähe või ei ole üldse puudutatud. Nende uuringus selgus, et pedagoogid vajavad konkreetset ja spetsiifilist väljaõpet surma ja leina teema käsitlemiseks lasteaias ja leinava laste toetamiseks.

KOKKUVÕTE

Lein on keeruline hingeline seisund, mida seletada ühtselt ei saagi. Lapsed kogevad leina täiskasvanutest erinevalt, nende emotsioonid ning käitumine käivad ülesse ja alla, nutust mänguni. Oluline on aidata ja lubada lapsel oma tundeid näidata ja väljendada. Lein koosneb erinevatest faasidest ja etappidest, mis tuleb läbida, et mõista toimunut ning tekkinud olukorraga leppida. Täiskasvanud on need, kellel tuleb lapsele leinast ja surmast rääkida, sest nii saab laps õige koguse infot, mis ei ole lapsele emotsionaalselt üle jõu käiv. Kõik täiskasvanud ei oskagi laste kõigile küsimustele vastata, see normaalne, oluline on olla lapse jaoks olemas ja kättesaadav, kui ta seda vajab. Tähtis on mõista, et leinas olev pere ei mõista tihti, kui peaks pöörduma abisaamiseks spetsialisti poole, selles olukorras on oluline tugivõrgustiku, lähedaste ja ka lasteaia märkamise ning reageerimine.

Antud töö eesmärgiks oli välja selgitada surma ja leina teema käsitlemise vajadus lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses, saada ülevaade lasteaiaõpetajate valmisolekust leinava lapse ja pere toetamiseks, nende kogemustest ja teadmistest ning koolitusvajadused antud teema käsitlemiseks.

Uurimistöös kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit ning andmete saamiseks kasutas autor ankeeti, mis koosnes kinnistest-, poolavatud- ja avatud küsimustest. Uuringus osales 30 lasteaiaõpetajat Türi Lasteaiast. Töö kitsaskohaks oli kindlasti ankeedi vastamiseks valitud aeg, sest tegemist oli kevadise ajaga, kui õpetajatel lihtsalt ei ole enam aega lisa ülesannetega tegelemiseks.

Uuringu tulemuste põhjal võib teha järgmised järeldused:

- lasteaiaõpetajad peavad vajalikus surma ja leina teema käsitlemist õppe- ja kasvatustegevuses eesmärgistatult, kuna praegu teemat käsitletakse vaid siis, kui lein on jõudnud koos lapsega rühma;
- lasteaiaõpetajad teadmised leina teema käsitlemiseks on erineval tasemel aga vaatamata sellele on nad valmis leinavat peret ja last toetama, toetudes oma isiklikele kogemustele ja teadmistele;

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

- lasteaiaõpetajad tunnevad vajadust leina teemaliste koolituste järele, sest vajalikke oskusi ja teadmisi ei ole võimalik omandada õpetajakoolituses ja seetõttu ei tunnend ennast teemaga tegelemiseks piisavalt kindlalt.

Uuringule tuginedes võib teha järgmised ettepanekud:

- Lasteaiaõpetajaid julgustama eluringi sh surma ja leina käsitlemist eesmärgipäraselt õppe- ja kasvatustegevuses.
- Pakkuda leina teemalisi koolitusi tervele lasteaia kollektiivile, et kõigil oleks vajalikud teadmised ja oskused teema käsitlemisel. Näiteks N. Haamer, kes on tuntud vaimulik, hingehoidja ja perenõustaja, pakub koolitusi „Leinaprotsess ja toetus leinas olevale perele” ja “Leinava lapse toetamine”.
- Lasteaiaõpetajaid ja õpetajaid koolitavad asutused võiks leina teema tuua ka oma õppekavasse, et alustaval õpetajal oleks vajalikud baasteadmised tööle asudes olemas.

KASUTATUD KIRJANDUS

Barker, J.E., Sedney, M.A. (1996). *How Bereaved Children Cope with Loss: An Overview - "Handbook of Childhood Death and Bereavement*. Corr, C.A., Corr, D.M., New York, Springer Publishing Company.

Cohen, J. A., Mannario, A. P. (2013). *Supporting children with traumatic grief: What educators need to know*. <https://doi.org/10.1177/0143034311400827> (viimati vaadatud 22.04.2023)

DeSpelder, L.A., Strickland, A.L. (2001). *The Last Dance: Encountering Death and Dying*. McGraw-Hill Higher Education.

Dixon, W. A., Reid, J.K. (1999) *Teacher attitudes on coping with grief in the public school classroom*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/%28SICI%291520-6807%28199905%2936:3%3C219::AID-PITS5%3E3.0.CO;2-0/abstrac> (viimati vaadatud 10.4.2023)

Dyregrov, A. (1996). *Lapse lein*. Gummerus Kirjapaino Oy.

Dyregrov, A. Dyregrov, K. (2018). *Toimetulek leinaga*. Helios

[EKSS] "Eesti keele seletav sõnaraamat" (2009). <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (viimati vaadatud 20.04.2023)

Fasey, C.N. (1990). *Grief in Old Age: A Review of the Literature*. International Journal of Geriatric Psychiatry. 5: (lk 67-75)

Freud, S. (2006). *Lein ja melanhoolia*. Akadeemia 1 (lk 79-94)

Haamer, N. (2021). *Aeg parandab hoolitsetud hingehaavad*. Tallinn Pilgrim.

Herkkilä, J. [p.o. Erkkilä], Holmberg, T., Niemelä, S., Ylönen, H. (2008). *Koos leinava lapsega*. Lastekaitse Liit. Tartu Greif.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Medicina Tallinn.

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Ivanova, M. (2006). *Leinava lapse aitamine*. Tartu Ülikooli magistr töö <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/562/ivanovamaire.pdf> (viimati vaadatud 25.03.2023)

Kübler-Ross, E. (2009). *On Death and Dying*. Abington: Routledge

Luhaste, P. (2014). *Lasteaiaõpetajate teadmised ja kogemused lapse leina märkamisel ning leinava lapse abistamisel tartumaa lasteaedade näitel*. Tartu Ülikool, bakalaureusetöö. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/41770> (viimati vaadatud 08.05.2023)

Pappel, T. (2001) *Lapse suhtumine surmase*. Tallinn. Eesti Metodisti Kiriku Teoloogiline Seminar, kursusetöö.

Raielo, R. (i.a.) *Lapse lein*. <https://tnk.tartu.ee/0lapse.html> (viimati vaadatud 25.03.2023)

Rommelgas, R. (2018). *Rakvere lasteaiaõpetaja hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemiseks ja leinava lapse toetamiseks lasteaias*. Tallinna Ülikooli Rakvere Kolledži bakalaureusetöö. <https://www.etera.ee/zoom/51702/view?page=1&p=separate&view=0,636,2481,2872> (viimati vaadatud 08.05.2023)

Riis, M. (2014). *Kaotus väikelapse elus*. <https://www.lastekriis.ee/lugemist/artiklid/84-kaotus-v%C3%A4ikelapse-elus.html> (viimati vaadatud 22.04.2023)

Russell, C. E., Widger, K., Beaune, L., Neville, A., Cadell, S., Steele, R., Rapoport, A., Rugg, M., & Barrera, M. (2013). *Siblings' voices: A prospective investigation of experiences with a dying child*. *Death Studies*, 42(3), 184–194. https://www.researchgate.net/publication/317160929_Siblings'_Voices_A_Pro prospective_Investigation_of_Experiences_with_a_Dying_Child (viimati vaadatud 22.04.2023)

Stroebe, M. S. & Schut, H. (1999). *The Dual Process Model of Coping with Bereavement: Rationale and Description*. *Death Studies*. 23: (lk 197-224)

Tall, K. (2016). *Lein vanemas eas*. Tartu Ülikooli magistr töö <https://sisu.ut.ee/leinvanemaseas> (viimati vaadatud 25.03.2023)

Tamminen, K. (1991). *Religious Development in Childhood and Youth*. An Empirical Study, Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia.

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

Wiseman, A. M. (2013). *Summer's End and Sad Goodbyes: Children's Picturebooks About Death and Dying*. *Children's Literature in Education*.
https://www.researchgate.net/publication/257547841_Summer%27s_End_and_Sad_Goodbyes_Children%27s_Picturebooks_About_Death_and_Dying (viimati vaadatud 22.04.2023)

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.

LISAD

Lisa 1. Valimi andmed

Lasteaiaõpetaja	1. Õppekoht	2. Vanus:	3. Tööstaaž:	4. Haridustase:
LÕ 1	Lokuta õppekoht	46-55	6-10 aastat	Bakalaureuse
LÕ 2	Lokuta õppekoht	56-65	43 aastat	Kõrgharidus, lõpetanud Tallinna Pedagoogilise Instituudi 1979.aastal
LÕ 3	Lokuta õppekoht	36-45	21-25 aastat	Magister
LÕ 4	Lokuta õppekoht	26-35	1-5 aastat	Keskeri
LÕ 5	Lokuta õppekoht	56-65	31-35 aastat	Tallinna Pedagoogiline Instituut
LÕ 6	Lokuta õppekoht	18-25	1-5 aastat	Bakalaureuse
LÕ 7	Lokuta õppekoht	18-25	1-5 aastat	Bakalaureuse
LÕ 8	Lokuta õppekoht	26-35	6-10 aastat	Bakalaureuse
LÕ 9	Lokuta õppekoht	36-45	11-15 aastat	Bakalaureuse
LÕ 10	Türi-Alliku õppekoht	46-55	1-5 aastat	Magister

LÕ 11	Türi-Alliku õppekoht	36-45	11-15 aastat	Keskeri
LÕ 12	Türi-Alliku õppekoht	46-55	21-25 aastat	Bakalaureuse
LÕ 13	Türi-Alliku õppekoht	26-35	6-10 aastat	Kutsekool
LÕ 14	Türi-Alliku õppekoht	46-55	16-20 aastat	Bakalaureuse
LÕ 15	Türi-Alliku õppekoht	26-35	6-10 aastat	Bakalaureuse
LÕ 16	Türi-Alliku õppekoht	18-25	1-5 aastat	Bakalaureus omandamisel
LÕ 17	Türi-Alliku õppekoht	46-55	11-15 aastat	Bakalaureuse
LÕ 18	Türi-Kesklinna õppekoht	36-45	6-10 aastat	Bakalaureuse
LÕ 19	Türi-Kesklinna õppekoht	36-45	11-15 aastat	Bakalaureuse
LÕ 20	Türi-Kesklinna õppekoht	56-65	21-25 aastat	Rakenduslik kõrgharidus
LÕ 21	Türi-Kesklinna õppekoht	56-65	21-25 aastat	Bakalaureuse
LÕ 22	Türi-Kesklinna õppekoht	46-55	16-20 aastat	Bakalaureuse
LÕ 23	Türi-Kesklinna õppekoht	36-45	1-5 aastat	Bakalaureuse
LÕ 24	Türi-Kesklinna õppekoht	26-35	1-5 aastat	Bakalaureuse

Õpetajate hinnang oma teadmistele leina teema käsitlemisel ja leinava pere ning lapse toetamisel ühe lasteaia näitel

LÕ 25	Türi-Kesklinna õppekoht	46-55	16-20 aastat	Rakenduslik kõrgharidus
LÕ 26	Türi-Kesklinna õppekoht	56-65	21-25 aastat	Magister
LÕ 27	Türi-Kesklinna õppekoht	36-45	1-5 aastat	Bakalaureuse
LÕ 28	Türi-Kesklinna õppekoht	26-35	1-5 aastat	Keskeri
LÕ 29	Türi-Kesklinna õppekoht	46-55	11-15 aastat	Bakalaureuse
LÕ 30	Türi-Kesklinna õppekoht	26-35	1-5 aastat	Keskeri

Lisa 2. Ankeet lasteaiaõpetajatele

Küsimused:

1. Teie vanus:

- 18-25
- 26-35
- 36-45
- 46-55
- 56-65
- 66-76
- Muu:

2. Teie tööstaaž:

- 1-5 aastat
- 6-10 aastat
- 11-15 aastat
- 16-20 aastat
- 21-25 aastat
- 26-30 aastat
- 31-35 aastat
- Muu:

3. Teie haridustase:

- Keskeri
- Bakalaureuse
- Magister
- Rakenduslik kõrgharidus
- Muu:

4. Teie õppekoht, kus töötate:

- Lokuta õppekoht
- Türi- Kesklinna õppekoht
- Türi-Alliku õppekoht

5. Kui oluliseks Te peate eluringi- (sh surma teema) käsitlemist lasteaia õppe- ja kasvatustegevuses?

- Ei pea üldse oluliseks
- Pigem ei pea oluliseks
- Pigem pean oluliseks
- Pean oluliseks

Põhjendage oma vastust...

6. Kas Teie lasteaia õppekavas on ettenähtud käsitleda lastega surma ja leina teemasid?
- Jah
  - Ei
  - Ei tea

Kui jah, siis kuidas on see sõnastatud ....

7. Kas Teie oma lasteaias töötatud aja jooksul olete kokku puutunud vajadusega käsitleda surma teemat ajendatuna mõne lapse leinast?
- Jah
  - Ei

Kui jah, siis kirjeldage olukorda...

8. Märki leina viis üldtuntud staadiumit:
- šokk ja eitamine
  - üliaktiivsus
  - rahulolematus
  - viha
  - kauplemine
  - depressioon
  - leppimine
  - teadmatus

9. Kas lapse ja täiskasvanu lein erineb teineteisest?
- erinevad oluliselt
  - erineb vähesel määral

- ei erine üldse
- ei oska vastata

10. Milliseid elu aspekte võib lein oluliselt mõjutada (vali üks või mitu)

- sotsiaalseid
- majanduslikke
- füüsilisi
- vaimseid
- kultuurilisi
- usulisi

11. Millised ilmingud lapse käitumises võivad viidata leinale? (vali üks või mitu)

- väsimus
- tujukus
- viha ja agressiivsus
- emotsioonitus
- apaatsus
- kurbus
- liigne tähelepanuvajadus nii heas kui halvas
- kiuslikkus
- hüperaktiivsus

12. Kui pikk on teie meelest leinaperiood

- 1-2 nädalat
- 2 nädalat-kuu
- kuni pool aastat
- kuni aasta.
- pole kindlat ajalist määratlust

13. Lein on lapsele .....

- abstraktne
- mõistetav
- äratuntav
- võõras
- arusaadav

- selgelt piiritletud

14. Kuidas tuleks käituda leinava lapsega võrreldes teiste lastega?

15. Mida Teie jaoks tähendab lein?

16. Millised on Teie, kui õpetaja võimalused ja oskused toetamaks leinavat last?

17. Kus Teie kui õpetaja saate vajalikku tuge antud teemaga tegelemisel? (vali üks või mitu)

- juhtkonnalt
- kolleegidelt
- teadusartiklitest
- uuringutest
- täiendkoolituselt
- raamatutest
- jaotvarast
- isiklikust kogemusest
- tuttavatelt
- meediast
- internet
- filmidest/televisioonist
- lastelt
- muu

18. Kuidas Teie arvates peaks lasteaia rühma õpetaja käituma, saades teada, et lapse peres on juhtunud midagi traagilist (pereliikme surm, õnnetusjuhtum, lahutus jne.)?

19. Kuidas Teie arvates saab õpetaja toetada leinas olevat last ja peret?

20. Milliseid võimalusi Te oskate soovitada perele spetsiifilise abi saamiseks? (vali üks või mitu)

- psühholoog
- rajaleidja keskus
- kriisinõustaja
- lastekaitsetöötaja
- kirik ja kogudus

- e-nõustamine
- leinanõustaja
- sotsiaalpedagoog
- asutuse juhataja
- sotsiaaltöötaja
- kogenud kolleeg
- hingehoiukeskus
- muu

21. Tooge näiteid, millistest allikatest saab õpetaja infot leinast ja sellega toimetuleku kohta.

22. Kas Teie arvates saab õpetaja õpetajaõppes piisavalt teadmisi ja oskusi antud teemadega tegelemiseks? Põhjenda.

23. Milliseid täiendkoolitusi Teie arvates oleks lasteaiaõpetajal vaja, et osata toetada last ja tema peret leinas? (vali üks või mitu)

- leina teemaline baaskoolitus
- teraapia koolitus
- nõustamiskoolitus
- tugigrupid/vestlusringid
- hingehoiu baaskoolitus
- muu (võimalusel kirjuta)